

Bəxtiyar Turabov

QURAN

❁❁ VƏ ❁❁

TƏCVID

EHKAMLARI

DVD Video Dərslərlə

2

Bəxtiyar Turabov

Quran və Təcvid ehkamları (Təcvid)

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى

صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

Əlif, Ləm, Ra! (Ya Rəsulum! Bu Quran) elə bir Kitabdır ki, onu sənə insanları öz Rəbbinin izni ilə zülmətlərdən nura (küfrdən imana) – yenilməz qüvvət sahibi, (hər cür) tərifə (şükrə) layiq olan Allahın yoluna (islam dininə) çıxartmaq üçün nazil etmişik. (İbrahim, 1)

Bakı-2014

LAYİHƏDƏ ƏMƏYİ KEÇƏNLƏR:

Layihə: Quranoxu.az
Müəllif: Bəxtiyar Turabov
Redaktor: Mahmud Cəfərov
Seymur Mustafayev
Səfərbəy Səfərbəyov
Nadir Zamanov

Video mühəndisi və dizayn: Nadir Zamanov
Tural Əliyev

Bu kitab və multimedia diski (DVD) müqəddəs kitabımız olan Qurani-Kərimin qısa müddət ərzində ərəb dilində düzgün şəkildə oxunmasını öyrənmək üçün təqdim olunur.

Bu layihə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin icazəsi ilə təqdim olunur.

“Kitab verdiyimiz kəslər onu layiqincə oxuyurlar. Onlar ona iman gətirənlərdir. Onu inkar edənlər isə ziyana uğrayanlardır.”

(Bəqərə, 121)

“Həqiqətən, Biz onu ərəbcə Quran olaraq nazil etdik ki, başa düşə bilərsiniz.”

(Yusuf, 2)

“Sizin ən xeyirliniz Qurani öyrənən və onu başqalarına öyrədəndir.”

(əl-Buxari)

© QURANOXU.az

Bu materialların icazəsiz üzünün köçürülməsi və çoxaldılması qanunla qadağandır.

Bizimlə əlaqə: (012) 505 84 23 turabov@gulf.az

Mündəricat

Giriş	5
Qurani-Kərimin oxunmasının fəziləti.....	7
Qurani-Kərimin adları və vəsfləri	15
Quranın nazil olması.....	17
Qiraətlər	20
Qurani-Kərimin toplanması.....	22
İsnadlar	24
Quran oxumağın ədəbləri	25
Qiraətin mərtəbələri.....	26
Quran oxunan zaman buraxılan səhvlər	27
Bəsmələ	27
İstiazə.....	27
Səcdə ayələri.....	28
Təcvid elmi	33
Hərflərin məxrəcləri	36
Hərflərin sifətləri	45
Sukunlu nunun və tənvinlərin hökmləri	46
İzhar (الإظهار).....	46
İdğam (الإدغام).....	48
İqləb (الإقلاب).....	50
İxfə (الإخفاء)	51
Sukunlu mimin hökmləri.....	53
İxfə-şəfəvi.....	53
İdğam-şəfəvi	53
İzhar-şəfəvi	53
Şəddəli nun və şəddəli mim.....	55
İdğam misleyn	56

İdğam mutəcəniseyn	56
İdğam mutəqaribeyn	58
Ləfzətullah	59
Qalqalə	60
İdğam şəmsiyyə və izhar qəməriyyə	61
Ra (ﺭ) hərfinin hökmləri	63
Mədd	65
Əsli mədd	65
Təbii Mədd	66
Məddul ivad	67
Məddul bədəl	67
Fəri mədd	68
Məddul muttəsıl	68
Məddul munfəsıl	69
Məddul aridu lissukun	70
Məddul ləzim	71
Məddul lin	74
Məddus sılə	75
Vəsləli həməzə	77
Səktə	78
Vəqflər	78
İstisnalar	80
Qurani-Kərimdə olan bəzi terminlər	82
Qeydlər üçün	84

Giriş

Həmd və səna olsun bütün kainatın və aləmlərin Rəbbi olan Allaha. Salat və salam Onun Rəsulu və sevimlisi Muhəmmədə (sallallahu aleyhi və səlləm), eləcə də Rəsulullahın ailəsinə, yaxınlarına, səhabələrinə və Qiyamətə qədər onlara gözəl bir şəkildə tabe olanların üzərinə olsun. Amin!

Möhtərəm müsəlmanlar, ümid edirik ki, sizə təqdim etdiyimiz bu kitabça Allahın izni ilə sizə qısa bir müddətdə müqəddəs kitabımızı ərəb dilində təcvid ehkamlarına riayət edərək oxumaqda vasitəçi olacaq.

Müqəddəs kitabımızı ərəb dilində oxumaq istəyən oxucuları bir sual daha çox maraqlandırır. Məgər ərəb dilinin 28 hərfini öyrənərək Qurani-Kərimi oxumaq olmazmı? Təbii ki, olar. Lakin, Uca Rəbbimiz öz Peyğəmbərinə xitab edərək belə buyurmuşdur:

“Qurani aramla oxu!” (Muzzəmmil, 4)

Həmçinin Allah Rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm) imam Buxarinin və Muslimin rəvayət etdiyi hədisdə belə buyurur:

“Qurani mahir şəkildə oxuyan (yəni, hərflərin haqqını verən və təcvid ehkamlarına əməl edən) mələklərin misalındadır.” (əl-Buxari, Muslim)

Biz də QURANOXU.az kollektivi olaraq Qurani düzgün və mahir şəkildə oxumanızı asanlaşdırmaq məqsədi ilə bu kitabçanı hazırlayıb sizlərə təqdim edirik.

Qəlblər vəhylə inşa olunar. İçərisində Qurandan heç bir şey olmayan qəlbın misalı xaraba ev misalındadır. Çalışın, qəblərinizi xarabalığa çevirməyin və onu Quranla nurlandırın. Su torpağı dirildib canlandırıdığı kimi, Quran da qəblələrə həyat verir və onu ölməyə qoymur.

Bəşəriyyətə rəhmət olaraq göndərilən Allah Rəsulunun (sallallahu aleyhi və səlləm) nəsihətlərini sizlərə xatırlatmaq istəyirik:

“Qurani oxuyun! Çünki Quran Qiyamət günü onu oxuyanlara şəfaətçi olaraq gələcəkdir.” (Muslim)

“Kim Allahın kitabından bir hərfl oxuyarsa onun üçün on savab vardır.” (ət-Tirmizi)

Allah Rəsulunun (sallallahu aleyhi və səlləm) bir hədisində belə deyilir:

“Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin...” (əl-Buxari, Muslim)

Biz də bu hədisdən yola çıxaraq sizlər üçün müxtəsər variantda bu kitabçanı və multimedia diskini virtual təcvid müəllimi olaraq ixtiyarınıza veririk.

Heç bir şəriki və bənzəri olmayan uca Rəbbimizə dua edərək diləyirik ki, təcvid elmini öyrənmək istəyən mömin və möminələr üçün bu faydalı vasitəni xeyirli, həm də bərəkətli etsin. Amin!

Allah pak və nöqsansızdır. Biz şəhadət edirik ki, Ondan başqa ibadətə layiq olan heç bir məbud yoxdur və Muhəmməd (sallallahu aleyhi və səlləm) Onun qulu və rəsuludur!

Bəxtiyar Turabov

Misir, əl-Əzhar Universitetinin şəriət fakültəsinin məzunu

7 aprel 2014

Diqqət! *Aşağıdakı dərsləri daha mükəmməl qavramaq və aydın başa düşmək, eyni zamanda doğru tətbiq etmək üçün əlinizdə olan multimedia diskindəki video mühazirələri dinləməyiniz vacibdir.*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Qurani-Kərimin oxunmasının fəziləti

Təcvid dərslərinə başlamazdan öncə Qurani-Kərimin oxunmasının fəziləti barədə məlumat vermək istərdik. Qurani-Kərimdə və Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) hədisləri arasında Qurani-Kərimin oxunmasının fəziləti barədə çox sayda ayə və hədislər var. Uca Allah İbrahim surəsinin birinci ayəsində buyurur:

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ

رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

Əlif, Ləm, Ra! (Ya Rəsulum! Bu Quran) elə bir Kitabdır ki, onu sənə insanları öz Rəbbinin izni ilə zülmətlərdən nura (küfrdən imana) – yenilməz qüvvət sahibi, (hər cür) tərifə (şükrə) layiq olan Allahın yoluna (islam dininə) çıxartmaq üçün nazil etmişik. (İbrahim, 1)

Bu ayədə Uca Allah bizə Quranın nazil olma səbəbini açıq-aydın izah edir. İnsanların cəmiyyətdə düzgün formada və düzgün şəkildə yaşaması üçün onların Qurani-Kərimin ayələrinə və əhkamlarına bacardıqları qədər əməl etmələri vacibdir. Məhz buna görə Uca Rəbbimiz Qurani-Kərimdə belə buyurur:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ

Həqiqətən, bu Quran (insanları) ən doğru yola yönəldir... (İsra, 9)

Bu Quran dirilər üçün nazil olub. Uca Allah Ya-sin surəsində belə buyurur:

لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا

Biz bu Qurani diri insanlar üçün qorxuducu və müjdə verən bir kitab kimi endirdik... (Ya-sin, 70)

Təəssüf ki, insanlar Qurani-Kərimin məhz insanlara nazil olmasının ağır məsuliyyətini başa düşmürlər. Uca Allah buyurur:

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ
وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

Əgər Biz bu Qurani dağa nazil etsəydik, sən onun Allahın qorxusundan boyun əyib parça-parça olduğunu görərdin. Biz bu misalları insanlar üçün çəkirik ki, bəlkə, fikirləşələr. (Həşr, 21)

Qurani-Kərim sözlərin ən gözəli və ən kamilidir. Məhz buna misal olaraq Uca Allah buyurur:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْآحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَبِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعُرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ
تَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ

Allah Sözü'n ən gözəlini – (ayələri) bir-birinə bənzəyən və təkrarlanan Kitab kimi nazil etdi. Rəbbindən qorxanların ondan dəriləri ürپəşər. Sonra isə Allahu yad etməklə dəriləri və qəbləri yumşalır... (Zumər, 23)

Əlbəttə ki, Qurani-Kərim qəblərə bir şəfadır. Qurani-Kərimsiz qəlb xarab evin misalındadır. Qəlbın salamat olması üçün hər bir müsəlman bacardığı qədər Qurani-Kərimi çox oxumalıdır. Qurani-Kərim insanın imanının artırılması üçün ən gözəl vasitələrdəndir. Uca Allah buyurur:

وَإِذَا مَا أَنزَلْنَا سُورَةً فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ ۖ إِيْمَانًا ۚ فَآمَّا
الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

Bir surə nazil edildiyi zaman onlardan (istehza ilə): “Bu, hansınızın imanını artırdı?” – deyənlər də var. İman gətirənlərə gəldikdə isə, (o surə) onların imanını artırır və onlar bir-birlərini müjdələyirlər. (Tövbə, 124)

Sözsüz ki, Qurani-Kərimin ayələrini iman edib və imanlarında sabit qalan kəsər başa düşər. Qurani-Kərimdə olan möcüzələri

yalnız həyatının yaşam məqsədini bilən insanlar başa düşər. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) ümmətinin ən xeyirli insanların Qurani-Kərimi oxuyan, öyrənən və öyrədənlərin olduğunu demişdir. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) bir hədisində buyurur:

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

Sizin ən xeyirliniz Qurani öyrənən və öyrədəndir. (əl-Buxari, Əbu Davud, ət-Tirmizi, İbn Macə)

Biz də gündəlik həyatımızda Qurani oxumalı və bacardığımız qədər ona əməl etməyə çalışmalıyıq. Bilməliyik ki, Qurani-Kərim qiyamət günü onu oxuyan şəxsə şəfaətçi olaraq gələr. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) bir hədisində buyurur:

اقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ

Quran oxuyun! Həqiqətən Quran qiyamət günü onu oxuyanlar üçün şəfaətçi olaraq gələr. (Muslim)

Həmçinin qiyamət günü Qurani-Kərimi oxuyan möminin valideynlərinin başına nurdan tac geyindirilər. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) bir hədisində buyurur:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَتَعَلَّمَهُ وَعَمِلَ بِهِ أَلْبَسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَاجًا مِنْ نُورٍ صَوُّهُ مِثْلُ صَوِّ الشَّمْسِ ، وَيُكْسَى وَالِدَيْهِ خُلَّتَانِ لَا يَقُومُ بِهِمَا الدُّنْيَا فَيَقُولَانِ : بِمَا كَسَيْنَا ؟ ، فَيُقَالُ : بِأَخَذِ وَلَدِكُمَا الْقُرْآنَ

Kim bu dünyada Quran oxuyar, öyrənər və ona əməl edərsə, qiyamət günü onun valideynlərinin başına nurdan tac qoyular. Həmin tacın nuru günəşin nuru mislində olar. Həmçinin həmin şəxsin valideynlərinə bu dünyada tayı-bərabəri olmayan gözəl libaslar geyindirilər. Valideynləri soruşar: bunlar bizə nəyə görə verilmişdir? Onlara isə belə deyilər: Çünki dünyada ikən sizin övladınız Quran oxuyanlardan olmuşdur. (Əbu Davud, Hakim)

Hər hansı bir yerdə Qurani-Kərim oxunarsa, həmin yerə Allahın rəhməti nazil olar və oranı rahatlıq bürüyər. Həmçinin həmin yerə mələklər də enər və Qurani-Kərim oxuyan insanların adını Allah Öz

hüzurunda olanlara zikr edər. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) bir hədisində buyurur:

ما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله تعالى يتلون كتاب الله ويتدارسونه بينهم إلا نزلت عليهم السكينة ، وعشيتهم الرحمة ، وحفتهم الملائكة ، وذكرهم الله فيمن عنده

Allahın evlərindən birində toplaşaraq Allahın kitabını oxuyan və öyrənən insanların üzərinə rahatlıq enər, onları rəhmət bürüyər, mələklər onları əhatə edər və Allah onları hüzurunda olanlara zikr edər. (Əbu Davud)

Sözsüz ki, bu Uca Allah tərəfindən bizlərə verilən ən böyük bir fürsət və nemətlərdən biridir. Həmçinin Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) bir hədisində buyurur:

الصَّيَّامُ وَالْقُرْآنُ يَشْفَعَانِ لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Oruc və Quran qiyamət günü öz sahibi üçün şafaətçi olacaqlar. (Hakim, Əhməd)

Gördüyümüz kimi, Qurani-Kərim oxumaq Allah qatında böyük savablara malik olan oruc tutmaq kimi bir əməl ilə yanaşı zikr olunur. Bu da sözsüz ki, Qurani-Kərim oxumağın fəzilətindən xəbər verir. Bundan əlavə, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) bəzi Quran ayələrinin oxunmasının fəzilətlərini də zikr etmişdir. Həmin hədislərdən birində Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) buyurur:

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ

Kim hər fərz namazdan sonra Ayətul-Kursi oxuyarsa, onunla Cənnət arasında yalnız ölüm durar. (ən-Nəsai)

Biz də bu dünyada Qurani-Kərim oxuyub onu bacardığımız qədər öz övladlarımıza öyrətməliyik. Çünki insan dünyasını dəyişdikdən sonra onun bu dünya ilə bütün əlaqələri kəsilər, yalnız üç əməldən başqa. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) bu üç əməli hədisdə belə zikr edir:

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

İnsan öldükdə bütün əməlləri dayanır. Yalnız üç əməli istisnadır: daimi qalan sədəqə, öyrətdiyi faydalı elm, onun üçün dua edən əməlisaleh övlad. (Muslim, Əbu Davud)

Günümüzdə insanların əksəriyyəti qəlblərinin narahat olmalarından, çox vaxt qəm, qüssə, kədər və stressin onları tərk etmədiyindən şikayət edirlər. Halbuki qəlblər yalnız və yalnız Qurani-Kərimlə rahatlıq tapa bilər. Çünki Uca Allah bizi xəlc edib və qəblərimizin rahatlıq tapması üçün yalnız onu zikr etmək və Qurani-Kərimi oxumağı bizə tövsiyə edib. Uca Allah buyurur:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

Bunlar, iman gətirənlər və qəlbləri Allahı zikr etməklə rahatlıq tapanlardır. Bilin ki, qəlblər ancaq Allahı zikr etməklə rahatlıq tapır. (Rad, 28)

Qurani-Kərimdə Quran oxumaq, namaz qılmaq və Allah yolunda gecə-gündüz xərcləmək kimi gözəl əməllərlə yanaşı zikr edilir. Uca Allah buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ

Allahın Kitabını oxuyanlar, namaz qılanlar və özlərinə verdiyimiz ruzilərdən gizli və aşkar xərcləyənlər səmərəsiz olmayacaq bir ticarətə ümid edirlər. (Fatir, 29)

Həmçinin, Quran oxumaqla insan mələklərin səviyyəsinə çata bilər. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

الْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَةِ وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ

Qurani mahir oxuyan şəxs mələklərin sırasındadır. Qurani əziyyətlə, çətinliklə oxuyana isə iki savab vardır. (Muslim)

Bildiyimiz kimi, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) müsəlmanlar arasında həsədi tənqid etmiş və qadağan etmişdir. Lakin Qurani-Kərim oxuyana edilən həsəd icazəlidir. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ آتَاءَ اللَّيْلِ وَآتَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ لَيْتَنِي أُوتِيتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يُهْلِكُهُ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي أُوتِيتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ

İki nəfərdən başqasına həsəd aparılmaz: Allahın Qurani öyrətdiyi və onu gecə-gündüz oxuyan şəxsə - qonşusu ona qulaq asdıqda, “kaş ki, mənə də ona verilənin misli veriləydi, mən də onun etdiyi kimi edərdim” deyər; və Allahın mal-mülk neməti verdiyi və onu haqqı ilə xərcləyən şəxsə - başqa birisi onu gördükdə, “kaş ki, mənə də ona verilənin misli veriləydi, mən də onun etdiyi kimi edərdim” deyər. (əl-Buxari)

Qurani-Kərimi oxumağın savabları haqda Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

مِثْلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمِثْلِ الْأُتْرَجَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَمِثْلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمِثْلِ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا وَمِثْلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمِثْلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمِثْلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمِثْلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا

Quran oxuyan möminin misali utrucə meyvəsinin misalındadır – iyi də gözəldir, dadı da. Quran oxumayan möminin misalı xurma misalındadır – iyi olmasa da dadı şirindir. Quran oxuyan münafiqin misalı reyhanın misalındadır - ətri gözəl olsa da dadı acıdır. Quran oxumayan münafiqin misalı isə hanzala misalındadır – iyi yoxdur, dadı isə acıdır. (əl-Buxari, Muslim)

Uca Allah bizə savab qazanmaq üçün tayı-bərabəri olmayan bir imkan bəxş edib. Qurani-Kərimi oxuyan şəxs onun hər bir hərfinə görə savab qazanır. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لَا أَقُولُ الْم حَرْفٌ وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ

Kim Allahın kitabından bir hərf oxuyarsa, onun üçün bununla bir həsənə (savab) vardır və hər bir həsənənin qarşılığı da onun on mislidir. Mən demirəm ki, “əlif”, “ləm”, “mim” bir hərfdir, lakin “əlif” bir hərfdir, “ləm” bir hərfdir və “mim” bir hərfdir. (ət-Tirmizi)

Təsəvvür edin, sadəcə بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kəlməsində 19 hərf var və bu da 190 savab edir. Gün ərzində 190 savab qazana bilirikmi? Əvvəldə qeyd etmişdik ki, Qurani-Kərimsiz qəlb “xarab ev” misalındadır. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ

Qəlbində Qurandan bir ayə belə olmayan şəxsin misalı xarab ev misalındadır. (ət-Tirmizi)

Bilmək lazımdır ki, qəlbində Qurani-Kərim olan insana qiyamət günü heç bir əzab verilməz. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) buyurur:

اقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَيَّ الْقُرْآنَ وَإِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَا دُبُّهُ اللَّهُ فَمَنْ دَخَلَ فِيهِ فَهُوَ آمِنٌ وَمَنْ أَحَبَّ الْقُرْآنَ فَلْيَبْشِرْ

Quran oxuyun! Həqiqətən də Allah Quran olan qəlbə əzab verməz. Çünki Quran oxuyan insan Allahın himayəsinə daxil olar və kim də Allahın himayəsinə daxil olarsa, əlbəttə ki, əmin-amanlıq içində olar. Quranı sevən kəsə müjdə olsun. (əd-Dərimi)

Qurani-Kərimi sadəcə dil ilə tələffüz etmək yetərli deyildir. Hər bir müsəlman oxuduğunu anlamağa çalışmalıdır. Uca Allah buyurur:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَامَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

(Allahın) elçisinə nazil ediləni dinlədikləri zaman haqqı bildiklərinə görə onların gözlərinin yaşla dolduğunu görərsən. Onlar deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Biz iman gətirdik, bizi də şahidlərlə bir yerə yaz! (Maidə, 83)

Əsl möminlər Quran ayələrini eşitdikləri zaman biraz fikrə gedər, düşünər və Uca Allahın bizlərdən nə istədiyini anlamağa çalışar. Məhz buna görə Uca Allah möminləri vəsf edərək buyurur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allah adı çəkiləndə (Onun heybət və əzəmətindən) ürəkləri qorxudan titrəyər, Allahın ayələri oxunduğu zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırar, onlar ancaq öz Rəbbinə təvəkkül edər. (Ənfal, 2)

Bizlər Allahın kitabını oxuyub, zikr edib, iman edib ona bacardığımız qədər əməl etməliyik. Uca Allah möminləri vəsf edərək buyurur:

قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ءَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ تَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا

De: “İstər ona inanın, istərsə də inanmayın. Doğrudan da, ondan əvvəl özlərinə elm verilmiş kimsələrə (ayələr) oxunduğu zaman üzüstə səcdəyə qapanar. (İsra, 107)

Qurani-Kərim nurdur, müqəddəsdir, təmizdir və Qurani-Kərimə yalnız təmiz insanlar toxuna bilər. Uca Allah buyurur:

لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

Ona (Qurana) yalnız pak olanlar toxuna bilər! (Vaqiə, 79)

Həmçinin Uca Allah Qurani-Kərimdə bir çox yerlərdə Qurani-Kərimi oxuyub onun haqqında düşünməyi tövsiyə edir. Uca Allah buyurur:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا

كَثِيرًا

Məgər onlar Quran barəsində düşünmürlərmi? Əgər o, Allahdan başqası tərəfindən olsaydı, əlbəttə, onda çoxlu ziddiyyət tapardılar. (Nisa, 82)

İnsanlar Qurani-Kərim oxumaq istəsələr də, “mən bunu bacara bilmərəm”, “ərəb əlifbası çox çətindir” deyərək, onu oxumurlar. Bilmək lazımdır ki, Qurani-Kərim asandır. Uca Allah buyurur:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

Biz Qurani yada salmaq üçün asanlaşdırdıq. Amma heç bir yada salan varmı?(Qəmər, 17)

Uca Allah bizi Qurani-Kərimi oxuyub ona layiqincə əməl edənlərdən etsin.

Qurani-Kərimin adları və vəsfləri

Quran sözünün kökü ərəb dilində قَرَأَ feilindən götürülmüşdür ki, bu da oxumaq, toplamaq və ya cəm etmək mənalərini verir. Quran sözü isə قِرَاءَةٌ sözünün sinonimidir. Bu sözü alimlər hərflərin və kəlmələrin bir-birinə cəm edilməsi və düzgün şəkildə oxunması kimi izah etmişlər. Uca Allah buyurur:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْءَانَهُ ﴿٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْءَانَهُ ﴿٨﴾

Şübhəsiz ki, (sənin qəlbində) onun qərar tutması və (dilinlə) onun oxunması Bizə aiddir. Biz onu oxuduğumuz zaman sən onun oxunuşunu izlə. (Qiyamə, 17-18)

İstilahi mənada isə Qurani-Kərim aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Muhəmmədə (sallallahu aleyhi və salləm) 23 il ərzində Cəbrayıl adlı mələk vasitəsi ilə vəhy edilən Allahın kəlamı, Allahın sözüdür. Qurani-Kərimin tilavəti (oxunması) ilə ibadət olunur. Yəni Quranın ayələrini namazda, dualarda istifadə edərək və ya Qurani-Kərimin özünü oxuyaraq Allah Təalaya ibadət olunur.

Bildiyimiz kimi, Qurani-Kərimin müxtəlif adları vardır. Onlardan ən birincisi elə Qurandır. Uca Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

إِنَّ هَذَا الْقُرْءَانَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ

Həqiqətən, bu Quran (insanları) ən doğru yola yönəldir... (İsra, 9)

Qurani-Kərimin adlarından biri الْكِتَابُ, yəni “kitab”-dır. Uca Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا

Biz sizə kitabı endirdik... (Ənbiya, 21)

Qurani-Kərimin başqa adlarından biri الْفُرْقَانُ Furqan – haqla batili ayıran deməkdir.

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

Aləmləri xəbərdar etməsindən ötrü Öz quluna Furqanı (Qurani) nazil edən Allah necə də xeyirxahdır! (Furqan, 1)

Həmçinin Qurani-Kərimin adlarından biri də الذِّكْرُ “zikr”-dir. Uca Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Şübhəsiz ki, Zikri Biz nazil etdik, əlbəttə, Biz də onu qoruyacağıq.
(Hicr, 9)

Qurani-Kərimin digər bir adı التَّنْزِيلُ “Tənzil”-dir və nazil edilən deməkdir. Uca Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Şübhəsiz ki, bu, aləmlərin Rəbbindən nazil edilmişdir. (Şuəra, 192)

Qurani-Kərimin adlarından başqa, Qurani-Kərimin vəsfləri də mövcuddur. Həmin vəsflərdən نور “Nur”, هدى “Hudə” (İnsanlara düz yolu göstərən), شفاء “Şifə” (Möminlərə şəfa verən), رحمة “Rahmə” (Möminlərə rəhmət olan), موعظة “Mouizə” (Möminlər üçün xatırladan), مبارك “Mubarəkun” (Mübarək) kimi vəsfləri misal çəkmək olar.

Quranın nazil olması

Qurani-Kərim Peyğəmbərimizə (sallallahu aleyhi va salləm) birdən-birə nazil olmamışdır. Tədricən, hər hansı bir hadisə və ya hər hansı bir səhabənin etdiyi əməlin əsasında Uca Allah Qurani-Kərimi Öz peyğəmbəri olan Muhəmmədə (sallallahu aleyhi va salləm) nazil etmişdir. Uca Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

Qurani insanlara aramla oxuyasan deyər, Biz onu hissələrə ayırır, tədriclə nazil etdik. (İsra, 106)

Qurani-Kərimin peyğəmbərimizə (sallallahu aleyhi va salləm) birdən-birə deyil, tədricən nazil olması onu əvvəlki səmavi kitablardan fərqləndirən xüsusiyyətlərdəndir. Uca Allah buyurur:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ

فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

Kafirlər dedilər: “Nə üçün Quran ona birdəfəlik bütöv nazil olmadı?” Biz onu sənin qəlbini möhkəmləndirmək üçün tədricən nazil etdik və onu ən gözəl şəkildə (ayəbəyə) izah etdik. (Furqan, 32)

Quranın aram-aram enməsinə ən bariz nümunələrdən biri sərxoşedici içkinin haram olması ilə bağlı ayələrdir. İslama qədər olan dövrdə ərəblər arasında içki geniş yayılmışdı. Uca Allah isə içkini tədricən haram etmişdir. Ən birinci ayə:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Siz xurma ağacının meyvələrindən və üzümlərdən sərxoşedici içki və xeyirli ruzi hazırlayırsınız. Həqiqətən, bunda anlayan adamlar üçün dəlillər vardır. (Nəhl, 67)

Bu ayədə, fikir verdiyiniz kimi, Uca Allah içkini haram etmədi. İkinci ayə isə:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

Səndən sərxoşedici (içki) və qumar barəsində soruşurlar. De: “İkisində də həm böyük günah, həm də insanlar üçün mənfəət vardır. Amma günahları mənfəətlərindən daha böyükdür”. Səndən (Allah yolunda) nə xərcləyəcəklərini soruşurlar. De: “(Ehtiyacınızdan) artıq qalanını!” Allah ayələri sizə belə bəyan edir ki, bəlkə fikirləşəsiniz. (Bəqərə, 219)

Bu ayədə içkinin zərərlərinə işarə edilsə də, ayə içkinin qadağan olunması üçün sərt bir formada enməmişdi. Üçüncü ayə isə artıq içkili halda namaz qılmağı qadağan edirdi:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ
جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

Ey iman gətirənlər! Sərxoş ikən nə dediyinizi anlayana qədər və (cinsi əlaqədən sonra) natəmiz olduğunuz halda, – yolda olan (müsafirlər) istisna olmaqla – qüsl edənədək namaza yaxınlaşmayın. Əgər xəstə və ya səfərdə olsanız, yaxud sizlərdən biri ayaq yolundan gəlibsə və ya qadınlarla yaxınlıq etmisinizsə, su tapmasanız, təmiz torpaqla təyəmmüm edin, üzünüzə və əllərinizə sürtün! Həqiqətən, Allah əfv edəndir, Bağışlayandır. (Nisa, 43)

Bu ayə də içkini tam olaraq qadağan etmədi. Yalnız dördüncü ayə içkini haram etdi:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَأَجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩١﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ
أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩٢﴾

Ey iman gətirənlər! Şübhəsiz ki, sərxoşedici (içki) də, qumar da, (tapınmaq məqsədilə) dik qoyulmuş daşlar da, fal oxları da şeytan əməlindən olan mürdar şeylərdir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə nicat tapasınız.

Həqiqətən, şeytan sərxoşedici (içki) və qumar vasitəsilə sizin aranızda ədavət və kin salmaq, sizi Allahı yad etməkdən və namazdan ayırmaq istəyər. Siz (buna) son qoyacaqsınız mı? (Maidə, 90-91)

Qiraətlər

Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi va salləm) dövründə bəzi ərəb qəbilələri var idi ki, Qurani-Kərim də məhz bu qəbilələrin ləhcələrinə uyğun endirilmişdir. Peyğəmbər (sallallahu aleyhi va salləm) buyurur:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ

Həqiqətən bu Quran 7 hərf üzərində nazil olub. (əl-Buxari, Muslim)

7 hərfin mənası o zaman ərəb qəbilələri arasında olan 7 məşhur ləhcə deməkdir. Bu ləhcələr Qureys, Hudeyl, Səqif, Həvazən, Kinənə, Təميم və Yəməni qəbilələrinin ləhcələri idi. Bunların arasında ən məşhuru isə Qureys qəbiləsinin ləhcəsi idi. Qiraətlər arasında ən məşhuru və ən geniş istifadə olunanı da məhz Qureys qəbiləsinin ləhcəsinə uyğun gələn Hafs-an-Asim qiraətidir.

Bildiyimiz kimi Qurani-Kərimin 10 qiraəti vardır. Hədisdə gələn 7 hərf, 7 qiraət demək deyildir. Qurani bizə nəql edən on qari isə bunlardır:

1. Mədinəli qari İmam Nafi ibn Abdirrahmən ibn Əbi Nəim (نافع) (vəfatı hicri:169). Bu qari 70-dən çox tabiindən öz qiraətini rəvayət edir. İmam Nəfinin iki məşhur tələbəsi var: Qalun (قالون) və Varş (ورش).
2. Məkkəli qari İmam Abdullah ibn Abdilləh ibn Zədən ibn Qeyruz ibn Hərməz (v.h.120). Məhz ibn Kəsir əl-Məkkə (ابن كثير) ləqəbi ilə tanınan bu qari hicrətin 45-ci ilində Məkkədə anadan olub. O, Abdullah ibn Zubeyr, Əbu Əyyub əl-Ənsari, Ənəs ibn Məlik və Abdullah ibn Abbas kimi bir çox səhabələrlə görüşüb və onlardan öz qiraətini rəvayət edib. İbn Kəsirin iki məşhur tələbəsi var: əl-Bəzzi (بَزْزِي) və Qunbul (قنبل).
3. Bəsrəli qari İmam Zəyyən ibn Ələ ibn Əmmər ibn Ərayan ibn Abdilləh ibn Hüseyn ibn Həris ibn Cəlhəmə (v.h.154) (ابو عمرو). Bu Qari hicrətin 75-ci ilində Məkkədə anadan olub və öz qiraətini birbaşa Ənəs ibn Məlik və başqa səhabələrdən rəvayət etmişdir. Əbu Amr rahiməhullah

tabiirlərdən sayılır və onun da iki məşhur tələbəsi var: Duri (دورى) və Susi (سوسى).

4. Şamlı qari İmam Abdullah ibn Amir ibn Yəzid ibn Təميم ibn Rabiə ibn Amir (v.h.118) (ابن عامر). Bu alim hicrətin 21-ci ilində anadan olub və tabiirlərdən sayılır. Onun da məşhur iki tələbəsi var: Hişam (هشام) və ibn Zəkvan (ابن ذكوان).
5. Kufəli qari İmam Asim ibn Əbin-Nəcud (v.h.128) dövrümüzdə ən çox istifadə olunan qiraəti rəvayət etmişdir. Onun da iki məşhur tələbəsi var: Şubə (شعبة) və Hafs (حفص).
6. Kufəli qari İmam Həməzə ibn Həbib ibn İmara ibn İsmail əl-Kufi ət-Teymi əz-Zəyyat (v.h.156). İmam Həməzənin məşhur tələbələri: Xələf (خلف) və Xalləd (خلاد).
7. Kufəli qari İmam Əli ibn Həməzə ibn Abdilləh ibn Osman əl-Kisai (v.h.189) (كسائى). İmam əl-Kisai əl-Kufinin də iki məşhur tələbəsi var: Əbu Haris əl-Leys (ابو الحارث) və Hafs Duri (حفص دورى).
8. Mədinəli qari İmam Əbu Cəfər Yezid ibn əl-Qaqa (v.h.128) (ابو جعفر). Onun da iki tələbəsi var: İsa bin Vardan (عيسى بن وردان) və Süleyman bin Cəmməz (سليمان بن جَمَاز).
9. Bəsrəli qari İmam Yaqub ibn İshaq ibn Zeyd ibn Abdilləh ibn Əbu İshaq Hədrəm (v.h.205) (شيخ يعقوب). Yaqub əl-Basri ləqəbi ilə tanınan bu qarının da iki məşhur tələbəsi var: Ruveys (رُويس) və Ruh (روح).
10. Bağdadlı qari İmam Xələf ibn Hişam əl-Bəzzari (v.h.229) (خلف عاشر). Xələfi Aşir kimi məşhur olan bu qarının da iki məşhur tələbəsi var: İshaq (اسحق) və İdris (ادريس).

Ən məşhur qiraət alimlərindən İmam Şatibi rahiməhullah qarilərin adlarını özünün məşhur “Şatibiyyə” (الشاطبية) adlanan əsərində saymışdır. Həmin hissənin ərəbcə tam mətnini sizə təqdim edirik:

فَدَاكَ الَّذِي اخْتَارَ الْمَدِينَةَ مَنَزِلًا
بِصُحْبَتِهِ الْمَجْدَ الرَّفِيعَ تَأْتِلًا
هُوَ أَهْلُ كَثِيرٍ كَانُوا الْقَوْمَ مُعْتَلًا
عَلَى سَنَدٍ وَهُوَ الْمَلَكُ الْقُبْلَا

فَأَمَّا الْكَرِيمُ السَّرَّ فِي الطَّيِّبِ نَافِعُ
وَقَالُوا عِيسَى ثُمَّ عُثْمَانُ وَرَشَهُمْ
وَمَكَّةُ عَبْدُ اللَّهِ فِيهَا مُقَامُهُ
رَوَى أَحْمَدُ الْبَرْزِيُّ لَهُ وَمُحَمَّدُ

أَبُو عَمْرٍو الْبَصْرِيُّ قَوْلُهُ الْعَلَا	وَأَمَّا الْإِمَامُ الْمَازِنِيُّ صَرِيحُهُمْ
فَأَصْبَحَ بِالْعَدْبِ الْفُرَاتِ مُعَلِّلاً	أَفَاضَ عَلَى يَحْيَى الْبَرِيدِيِّ سَيِّئَهُ
شُعَيْبٍ هُوَ السُّوسِيُّ عَنْهُ تَقَبُّلاً	أَبُو عَمْرٍو الدُّورِيُّ وَصَاحِبُهُمْ أَبُو
فَتَيْلِكَ بِعَبْدِ اللَّهِ طَابَتْ مُحَلَّلاً	وَأَمَّا دِمَشْقُ الشَّامِ ذَارُ ابْنِ عَامِرٍ
لِدَكْوَانَ بِالْإِسْنَادِ عَنْهُ تَنْقَلَا	هِشَامٌ وَعَبْدُ اللَّهِ وَهُوَ انْتِسَابُهُ
أَدَاغُوا فَقَدْ ضَاعَتْ شَذَا وَقَرَّ نُفَلَا	وَبِالْكُوفَةِ الْعَرَاءِ مِنْهُمْ ثَلَاثَةٌ
فَشُعْبَةُ رَاوِيهِ الْمَبْرُزُ أَفْضَلَا	فَأَمَّا أَبُو بَكْرٍ وَعَاصِمٌ اسْمُهُ
وَحَفْصٌ وَبِالْإِتْقَانِ كَانَ مُفْضَلَا	وَذَاكَ ابْنُ عِيَّاشٍ أَبُو بَكْرٍ الرَّضَا
إِمَاماً صَبُوراً لِلْفُرَانِ مُرْتَلَا	وَحَمَزُهُ مَا أَرْكَاهُ مِنْ مُتَوَرِّعٍ
رَوَاهُ سَلِيمٌ مُتَقِيناً وَمُحْصَلَا	رَوَى خَلْفٌ عَنْهُ وَخَلَاذٌ الَّذِي
لِمَا كَانَ فِي الْإِحْرَامِ فِيهِ تَسْرِتَلَا	وَأَمَّا عَلِيُّ فَالْكِسَائِيُّ نَعْتُهُ
وَحَفْصٌ هُوَ الدُّورِيُّ وَفِي الذِّكْرِ قَدْ خَلَا	رَوَى لَيْثُهُمْ عَنْهُ أَبُو الْحَارِثِ الرَّضَا
صَرِيحٌ وَبَاقِيهِمْ أَحَاطَ بِهِ الْوَلَا	أَبُو عَمْرٍوهِمُ وَالْيَحْصِينِيُّ ابْنُ عَامِرٍ
وَلَا طَارِقٌ يُخْشَى بِهَا مُتَمَحَّلَا	هُمْ طُرُقٌ يُهْدَى بِهَا كُلُّ طَارِقٍ
مَنَاصِبَ فَأَنْصَبَ فِي نَصَابِكَ مُفْضَلَا	وَهُنَّ اللَّوَاتِي لِلْمَوَاتِي نَصَبُهَا
يَطُوعٌ بِهَا نَظُمُ الْقَوَائِي مُسَهَّلَا	وَهَا أَنَا ذَا أَسْعَى لَعَلَّ خُرُوفَهُمْ

Qurani-Kərimin on qiraətdə enməsinin özü də Qurani-Kərimin ən böyük möcüzələrindən biri sayılır. Məsələn: Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi va salləm) dövründə bəzi qəbilələr وَالضُّحَى sözünü müxtəlif cür tələffüz edirdilər. Bəzi qəbilələr açıq-aşkar “*fəthə*” ilə, bəzi qəbilələr “*imalə*” ilə və bəzi qəbilələr isə “*imalə suğra*” ilə tələffüz edirdilər. Həmin qəbilələrin oxuması zamanı onlara heç bir çətinliyin olmaması üçün Uca Allah Qurani-Kərimi on müxtəlif qiraətdə endirib.

Qurani-Kərimin toplanması

Qurani-Kərim bütün qiraət şəkilləri ilə, Osman (radiallahu anhu) tərəfindən müşəflər yazdırılmadan və Əbu Bəkrin (radiallahu anhu) dövründə kitab halına gətirilmədən öncə, Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi va salləm) bir çox əshabı tərəfindən əzbərlənmişdi. Bundan

əlavə Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) səhabədən oxumayazması yaxşı olanlardan bəzilərini özünə vəhy yoluyla gələn ayələri yazdırmaqla da vəzifələndirmişdi ki, bunlara “vəhy katibləri” deyilir. Məşhur qiraət alimi imam Cəzəri bunlardan qırxının isimlərini kitablarında qeyd etmişdir. Müxtəlif qaynaqlarda imam Cəzərinin qeyd etdiklərindən başqa bir çox səhabənin də vəhy katibi olduğunu görürük. Bu da onu göstərir ki, Quran ayələri Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və salləm) həyatda ikən artıq bir çox kimsələr tərəfindən yazılmışdı.

Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) vəfatından sonra xəlifə Əbu Bəkr (radiallahu anhu) Quran ayələrinin bir müshəfdə toplanması məqsədilə Qurani-Kərimi gözəl bilən səhabələrdən ibarət bir heyət qurdu. Bu heyətin rəhbərliyi Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) vəhy katiblərindən olan Zeyd ibn Sabitə (radiallahu anhu) həvalə edildi.

Zeyd ibn Sabit (radiallahu anhu) Quranı toplayarkən aşağıdakı metoda əsaslanmışdır:

- Hafizəsində (əzbərində) və ya əlində Qurandan parçalar gördüyü kimsələri tanımadan,
- Tapılan səhifələrin Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) hüsurunda yazıldığına aid qəti bir qənaətdə olmadan,
- Tapılan səhifələrin Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) hüsurunda yazıldığına aid ən az iki və ya daha çox şahid görmədən,
- İstər hafizələrdə, istər yazılı mətnlərdə olsun, bunların öz əzbərindəkilərlə eyni olduğunu isbat etmədən heç kimdən Quran parçası olaraq bir şey qəbul etməzdi.

Zeyd ibn Sabitin (radiallahu anhu) tək nüsxə olaraq toplamış olduğu ilk Quran nüsxəsini Əbu Bəkr (radiallahu anhu) aldı və həyatının sonuna qədər də onu mühafizə etdi. O vəfat etdikdən sonra həmin nüsxəni ikinci xəlifə Ömər (radiallahu anhu) təhvil aldı. O da ölümünə qədər bu böyük əmanəti mühafizə edə bildi. Onun vəfatından sonra isə bu müshəf Ömər (radiallahu anhu) qızı və Peyğəmbərimizin (sallallahu aleyhi və salləm) xanımı olan Hafsaya (radiallahu anha) verildi.

Osmanın (radiallahu anhu) xəlifəliyi əsnasında etdiyi xidmətlərin ən böyüyü müsəlmanları bir müşəf və bir qiraət üzərində birləşdirmiş olmasıdır. O da bu iş üçün Zeyd ibn Sabiti (radiallahu anhu) vəzifələndirmişdi.

İsnadlar

Qurani-Kərimin əsli “tələqqi” ilə, yəni şifahi olaraq Allahın seçilmiş bəndəsi olan Muhəmmədə (sallallahu aleyhi və salləm) vəhy yolu ilə nazil olmuşdur. Qurani-Kərim müxtəlif rəvayətlərlə 13 səhabədən: Ömər ibn Xəttab, Osman ibn Əffan, Əli ibn Əbi Talib, Zeyd ibn Sabit, Ubey ibn Kəb, Abdullah ibn Abbas, Abdullah ibn Məsud, Abdullah ibn Əyyaş, Abdullah ibn əs-Saib, Əbu Musa əl-Əşəri, Əbu Dərda, Əbu Hureyrə və Hüseyn ibn Əlidən (radiallahu anhum) və Həsən əl-Basri (rahiməhullah) və s. kimi tabiinlərdən nəql olunmuşdur. Aşağıda müəllifə (Bəxtiyar Turabova) aid olan on qiraət üzrə icazə sənədini nümunə kimi təqdim edirik.

Qeyd: Qurani-Kərimin oxunmasında “qari” və “muqri” deyilən terminlər mövcuddur. Qari – üç və ya daha artıq qiraəti bilib həmin qiraətlərlə oxuyan insana deyilir. Muqri – on qiraəti bilib tədris edən insana deyilir.

Quran oxumağın ədəbləri

Quran oxumağın özünə məxsus ədəbləri mövcuddur.

1. İxlaslı olmaq.

Qurani-Kərim oxumaq istəyən insan ixlaslı olmalıdır. Yəni Qurani-Kərim oxumaq istədikdə yalnız və yalnız Allahın razılığını düşünüb oxumalıdır. Uca Allah buyurur:

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ

Doğrusu, xalis din ancaq Allaha məxsusdur... (Zumər, 3)

2. Qibləyə yönəlmək.

Quran oxuyan zaman qibləyə yönəlmək ədəbdəndir.

3. Dəstəmazlı olmaq.

Quran oxuyan insan dəstəmazlı olmalıdır. Uca Allah buyurur:

لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

Ona (Qurana) yalnız pak olanlar toxuna bilər! (Vaqiə, 79)

4. Oturduğu yerin təmiz və pak olması.

Qurani-Kərim nurdur, müqəddəsdir, təmizdir və Qurani-Kərim yalnız təmiz yerdə oxuna bilər.

5. Qurani-Kərim tədəbbür olunaraq oxunmalıdır.

Hər bir qari Quran oxuyan zaman çalışmalıdır ki, onu tədəbbür edərək (düşünərək, anlayaraq) oxusun.

6. Qurani-Kərim oxuyan insan dişlərini və ağız boşluğunu təmizləməlidir və ətirlənməlidir.

Çünki Qurani-Kərim Allahın kəlamıdır və onu oxuyan zaman ağızdan heç bir iyin gəlməməsi və insanın ətirlənmiş olması ədəbdəndir.

7. Qurani-Kərim oxumağa başlamadan öncə “İstiaza”-nin deyilməsi.

Qurani-Kərimi oxumazdan əvvəl اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ (Əuzu billəhi minəş şeytanir racim - Qovulmuş şeytandan Allaha sığınırım) demək lazımdır. Uca Allah buyurur:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ

Quran oxuduqda qovulmuş şeytandan Allaha sığın! (Nəhl, 98)

8. Bütün surələrin qarşısında بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ demək.

Quran oxuyarkən “Bəraə” (Tövbə) surəsindən başqa digər bütün surələrin qarşısında بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ (Bismilləhir Rahmənil Rahim - Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!) demək lazımdır.

9. Qurani-Kərimi tərtillə oxumaq.

Qurani-Kərimi oxuyarkən tərtillə (aram-aram, tələsmədən) oxumaq lazımdır. Uca Allah buyurur:

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيْلًا

...Qurani da aramla oxu! (Muzzəmmil, 4)

Qiraətin mərtəbələri.

Quran oxuyarkən dörd formada oxumaq olar:

- **Təhqiq** (التحقيق) – Bu oxunuşda Quran mədlərin haqqı tam şəkildə verilərək və hərflərin məxrəc və sifətlərinə ciddi şəkildə diqqət yetirilərək oxunur. Təlim zamanı daha çox bu oxunuş tərzindən istifadə olunur.
- **Tərtil** (الترتيل) – Bu oxunuş zamanı Quran hərflərin məxrəc və sifətlərinə ciddi şəkildə diqqət yetirilərək təhqiqdən biraz daha sürətli oxunur.
- **Tədvir** (التدوير) – Bu zaman Quran yenə hərflərin məxrəc və sifət haqlarını tam verərək, fəqət tərtildən bir az daha sürətli oxunur.
- **Hədr** (الحدر) – Bu oxunuşda isə Quran hərflərin haqları diqqətə alınaraq tədvirdən bir az daha sürətli oxunur.

Quran oxunan zaman buraxılan səhvlər

Hər bir kəs Qurani-Kərim oxuduğu zaman çalışmalıdır ki, səhvlərə yol verməsin. Quran oxuyarkən baş verə biləcək səhvlər ümumən iki yerə ayrılır: Ləhnul cəli اللحن الجلي və Ləhnul xafi اللحن الخفي.

1. Ləhnul cəli اللحن الجلي (böyük səhv) dedikdə açıq-aşkar səhv nəzərdə tutulur. Yəni hər hansı bir hərəkəni dəyişdirmək nəzərdə tutulur. Məsələn: Fatihə surəsinin 7-ci ayəsində أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ əvəzinə أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ oxumaq. Yəni fəthəni dammə ilə əvəz etmək. Hər bir Quran oxuyan bu cür böyük səhvi etməməyə çalışmalıdır və etdiyi zaman da bu səhvi dərhal düzəltməlidir.

2. Ləhnul xafi اللحن الخفي (kiçik səhv) dedikdə daha kiçik səhvlər nəzərdə tutulur. Belə səhvlər əsasən oxuyan şəxsin bilməyərək bəzi təcvid hökmlərini tərk etdiyi və ya onlara əməl etmədiyi zaman yaranır. Bu səhvləri bilə-bilə etmək haramdır.

Bəsmələ

Qiraət alimləri Quran oxuyarkən “Bəraə” (Tövbə) surəsindən başqa digər bütün surələrin qarşısında بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismilləhir Rahmənir Rahim - Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!) deməyi vacib görürlər. Ən məşhur qiraət alimlərindən İmam Şatibi rahiməhullah özünün məşhur “Şatibiyyə” (الشاطبية) adlanan əsərində bu haqda yazıb:

وَلَا بُدَّ مِنْهَا فِي ابْتِدَائِكَ سُورَةً

Bu misranın mənası budur ki, hər bir surənin əvvəlində “bəsmələ”-nin deyilməsi vacibdir.

İstiaza

Qurani-Kərimi oxumazdan əvvəl أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (Əuzu billəhi minəş şeytanir racim - Qovulmuş şeytandan Allaha sığıniram) demək lazımdır. Bəzi alimlər istiazənin deyilməsini vacib görüblər. Onlar bu ayəni dəlil gətirirlər:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Quran oxuduqda qovulmuş şeytandan Allaha sığın! (Nəhl, 98)

Bir qrup alimlər isə Quran oxuyan zaman istiazəni vacib görməmişlər.

İstiazəni daha bir neçə formada da demək olar:

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ

demənin dörd qaydası var:

1. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ deyib dayanıb, أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ deyib dayanıb, sonra isə surəni demək olar.

2. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ sözünü surənin əvvəli ilə birləşdirmək olar.

3. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ və أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ sözünü birnəfəsə deyib, sonra isə dayanıb surəni başlamaq olar.

4. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ və أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ sözünü və surəninin əvvəlini birnəfəsə demək olar.

Səcdə ayələri

Qurani-Kərimdə 15 yerdə “səcdə ayələri” adlanan ayələr var. Hər bir Quran oxuyan şəxs bu ayələri oxuyan zaman dərhal səcdəyə getməlidir. Bu ayələr aşağıdakılardır:

1.

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ

يَسْجُدُونَ ﴿٢٦﴾

Rəbbinin dərgahında olan (mələklər) Ona ibadət etməkdə təkəbbürlük göstərmir, Onu tərifləyir və yalnız Ona səcdə edirlər. (Əraf, 206)

2.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَلُهُمْ بِالْغُدُوِّ

وَالْأَصَالِ ﴿٢٠٦﴾

Göylərdə və yerdə olan məxluqlar da, onların kölgələri də səhər-axşam istər-istəməz Allaha səcdə edir. (Rad, 15)

3.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا

يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٠٧﴾ تَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٢٠٨﴾

Göylərdə və yerdə olanların hamısı, heyvanlar da, mələklər də təkəbbür göstərmədən Allaha səcdə qılırlar. Onlar özlərinin fəvqündə olan Rəbbindən qorxur və onlara əmr olunanları yerinə yetirirlər. (Nəhl, 49-50)

4.

قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ءَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ

يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿٢٠٩﴾

De: "İstər ona inanın, istərsə də inanmayın. Doğrudan da, ondan əvvəl özlərinə elm verilmiş kimsələrə, (ayələr) oxunduğu zaman üzüstə səcdəyə qapanar. (İsra, 107)

5.

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

Onlar Allahın nemət bəxş etdiyi peyğəmbərlərdən, Adəmin və Nuhla birlikdə (gəmidə) daşdığıımız kimsələrin nəslindən, İbrahinin və İsrailin nəslindən seçib haqq yola yönəltdiyimiz kimsələrdəndir. Onlar özlərinə ər-Rəhmanın ayələri oxunduğu zaman səcdəyə qapanıb ağlayanlardır. (Məryəm, 58)

6.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ۚ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۚ وَمَنْ يُنِ اللَّهَ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٥٩﴾

Məgər göylərdə və yerdə olanların, günəşin, ayın, ulduzların, dağların, ağacların, heyvanların və insanların xeyli hissəsinin Allaha səcdə etdiyini görmürsənmi? Onların əksəriyyəti isə əzab çəkməyə layiq olanlardır. Allahın alçaltdığı kimsəyə heç kəs hörmət qoymaz. Həqiqətən, Allah istədiyini edir. (Həcc, 18)

7.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَعَبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

Ey iman gətirənlər! Rükü edin, səcdəyə qapanın, Rəbbinizə ibadət edərək yaxşı işlər görüin ki, bəlkə nicat tapasınız. (Həcc, 77)

8.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا

وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

Onlara: “Ər-Rəhməna səcdə edin!” – deyildikdə: “Ər-Rəhman nədir? Məgər bizə əmr etdiyən şeyə səcdə etməliyik?” – deyirlər. Bu da onların nifrətini artırır. (Furqan, 60)

9.

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي تُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا

تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٦١﴾

Göylərdə və yerdə pünhan olanı (yağışı, bitkiləri) aşkara çıxardan, onların gizlində və aşkarda etdikləri hər şeyi bilən Allaha səcdə etməsinlər deyə (Şeytan belə etmişdir). (Nəml, 25)

10.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ

رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٦٢﴾

Ayələrimizə ancaq o kəslər iman gətirirlər ki, ayələrimiz onlara xatırlanarkən təkəbbür göstərmədən səcdəyə qapanır, Rəbbinə həmd-səna ilə təriflər deyirlər. (Səcdə, 15)

11.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَىٰ نَعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي

بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۖ وَظَنَّ

دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٦٣﴾

(Davud) dedi: “O sənin qoyununu öz qoyunlarına qatmaq istəməklə, sənə qarşı haqsızlıq etmişdir. Həqiqətən, şəriklərin çoxu bir-birinin haqqını tapdalayar. Yalnız iman gətirib yaxşı işlər görənlərdən başqa. Onlar isə çox azdırlar!” (Bunları dedikdən sonra,) Davud Bizim onu sınağa çəkdiyimizi yaxınlaşdırərək, Rəbbindən özünün bağışlanmasını dilədi və səcdəyə qapanıb tövbə etdi. (Sad, 24)

12.

وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا
لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ ۚ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾

Gecə və gündüz, günəş və ay Onun dəlillərindəndir. Əgər siz Ona ibadət edirsinizsə, onda günəşə və aya səcdə etməyin, onları yaradan Allaha səcdə edin. (Fussilat, 37)

13.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٢٧﴾

Siz Allaha səcdə qılın və (Ona) ibadət edin! (Nəcm, 62)

14.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢٨﴾

...və onlara Quran oxunduqda səcdə etmirlər? (İnşiqaq, 21)

15.

كَلَّا لَا تَطِعَهُ وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿٢٩﴾

Xeyr, sən ona qulaq asma! Səcdə qıl və (Allaha) yaxınlaş! (Ələq, 19)

Tilavət səcdəsinin hökmü müstəhəbdir. Yəni əgər imkan varsa, səcdə ayələrini eşidən zaman hər kəs mütləq səcdəyə getməlidir. Səcdə isə adi formada (təkbir gətirilərək bir dəfə) olunur və peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və salləm) sünnəsində sabit olan aşağıdakı bu və ya digər dualardan biri oxunur:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى

Uca Rəbbim pak və müqəddəsdir.

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ سُبْحَانَكَ

Allahım! Sən pak və müqəddəssən. Ey Rəbbimiz! Sənə həmd olsun. Allahım! Məni bağışla.

سَجَدَ وَجْهِيْ لِلَّذِي خَلَقَهُ ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ

Sifətim, onu yaradana, ona eşitmə və görmə qabiliyyəti verənə, Onun güc və quvvəti ilə səcdə edir.

اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ اَسَلْتُ، اَنْتَ رَبِّيْ، سَجَدَ وَجْهِيْ لِلَّذِي شَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ

Allahım, Sənə səcdə etdim, Sənə iman gətirdim və Sənə təslim oldum. Sən mənim rəbbimsən. Sifətim, ona eşitmə və görmə qabiliyyəti verənə səcdə edir. Ən gözəl yaradan Allah pakdır, müqəddəsdir.

Təcvid elmi

Təcvid sözü جَوْدَ felinin məsdəridir. Yəni جَوْدَ → يُجَوِّدُ → تَجْوِداً . Tərcümədə isə “bir şeyi gözəl etmək, bəzəmək” mənalarına gəlir. Yəni hər bir qari Quran oxuyarkən təcvid ehkamlarına riayət edərək oxuduğu Quranı gözəlləşdirir. İstilahı mənada isə:

علم يبحث في الكلمات القرآنية من حيث إعطاء الحروف حَقَّها من الصفات اللازمة التي لا تفارقها كالاستعلاء والاستيفال، أو مُسْتَحَقَّها من الأحكام الناشئة عن تلك الصفات: كالتفخيم والترقيق، والإدغام والإظهار وغير ذلك

Qurani-Kərimdə olan sözləri və Qurani-Kərimdə olan hərflərin məxrəcini, qalınlıq və incəlik sifətini araşdıran, həmçinin “idğam”, “izhar”, “təfxim”, “tərqiq” kimi ehkamları öyrənən bir elmdir.

Termin olaraq isə alimlər arasında bir-birindən bir o qədər də fərqli olmayan təriflər verilmişdir.

Bunlardan birincisi qiraət alimi olan İbn Cəzərinin (v. 833/1429) tərifidir. Ona görə təcvid elmi;

“وَاصِلٍ مُخْرِجِهِ إِلَى الْحَرْفِ وَرَدِّ مَرَاتِبِهَا وَتَرْتِيبُ حَقُوقِهَا الْحُرُوفِ إِعْطَاءً”

“Təcvid; hərflərin haqqını vermək, mərtəbələrini tərtib etmək, hərfi məxrəcinə və əslinə əsaslandırmaqdır.”

Zəkəriyyə əl-Ənsəri (v. 926/1520) isə təcvidi:

“hər bir hərfin məxrəc və sifətini yerinə yetirmək surətilə Qurani tilavət etmək” olaraq tərif etmişdir.

Katib Çələbiyə (v. 1081/1670) görə təcvid:

“Quranın tilavətini hərflərin məxrəcləri ilə sifətləri yönündən gözəlləşdirməkdən və hər hərfa aid vəsl, vəqf, mədd, qəsr... kimi xüsusların haqqını vermək surətilə nəzmimübinin (Quranın) tərtilindən bəhs edən bir elmdir”.

Təcvid elminin qayəsi isə hər bir Quran oxuyan şəxsin Quran oxuduğu zaman onu düzgün və səlis şəkildə oxumağını tələb etməkdir.

Bilmək lazımdır ki, təcvid elmi hər hansı bir şəxsin və ya alimin icad etdiyi elm deyildir. Qurani-Kərim Uca Allah tərəfindən öz peyğəmbəri olan Muhəmmədə (sallallahu aleyhi və salləm) məhz bu şəkildə - təcvid ehkamları ilə nazil olub.

Təcvid elmi iki yerə bölünür: Əməli təcvid (التجويد العملي) – Qurani-Kərimi oxuyan hər hansı bir şəxsin bacardığı qədər təcvid ehkamlarına əməl etməsidir. Nəzəri təcvid (التجويد النظري) isə təcvid ehkamlarının adları, hökmləri və ixtilaflar barəsində elmdir ki, bunu hər kəsin bilməsi vacib deyildir.

Ümumilikdə təcvidin hökmü vacibdir. Çünki Uca Allah buyurur:

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

...Qurani da aramla oxu! (Muzzəmmil, 4)

Həmçinin böyük qiraət alimlərindən imam Cəzəri özünün məşhur “Cəzəriyyə” (الجزرية) əsərində yazır:

مَنْ لَمْ يُصَحِّحِ الْقُرْآنَ آثَمَ
وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلَا

وَالْأَخْذُ بِالْتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَا زِمَ
لَأَنَّهُ بِهِ إِلَهُ أَنْزَلَ لَا

Mütləq Allahın kitabı təcvid ilə oxunar.
Kim əməl eyləməzsə, bu işdə günah qazanar.

Çün belə nazil olub, yoxdur gərək başqa sözə.
Belə çatdırıbdır peyğəmbər və əshabı bizə.

Daha sonra imam Cəzəri öz şeirində təcvid haqda belə yazır:

وَزَيْنُهُ الْأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ	وَهُوَ أَيْضاً جَلِيَّةُ التَّلَاوَةِ
مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا	وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا
وَاللَّفْظُ فِي نَظِيرِهِ كَمِثْلِهِ	وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لِأَصْلِهِ
بِاللُّطْفِ فِي النَّطْقِ بِلا تَعْسُفٍ	مُكَمَّلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلَّفِ
إِلَّا رِيَاضُهُ أَمْرِي بِفَكِّهِ	وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ

Təcviddir verən gözəllik, agah ol, tilavətə.
Təcvidin ehkamları, bil, zinətdir qiraətə.

Öyrədir təcvid bizə hər hərfin haqqın verməyi,
Sifət və məxrəcləri tam və düzgün söyləməyi.

Məxrəci hər hərfin dönməlidir öz əslinə.
Bənzər hərflər isə idğam olur bənzərinə.

Hər bir hərfi mükəmməl, əziyyətsiz söyləməli,
Sıxmadan nitqimizi yumşaq səs ilə deməli.

Təcvid ehkamlarında düşməmək üçün çətinə,
Çənə məşqi etməklə insan çatar məqsədinə.

Hərflərin məxrəcləri

Ərəb dilində hərflərin hər birinin özünəməxsus məxrəci, yəni hərflərin tələffüz olunarkən formalaşdığı və çıxdığı yeri vardır. Tanınmış qiraət alimi imam Cəzəri özünün məşhur “Cəzəriyyə” (الجزرية) əsərində yazır:

مَخَارِجُ الْحُرُوفِ سَبْعَةٌ عَشْرُ	عَلَى الَّذِي يُخْتَارُهُ مَنْ اخْتَبَرُ
لِلْجَوِّ أَلِفٌ وَأُخْتَاهَا وَهْيُ	حُرُوفٌ مَدِّ لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي
ثُمَّ لِأَفْصَى الْخَلْقِ هَمْزٌ هَاءٌ	وَمِنْ وَسَطِهِ فَعَيْنٌ حَاءٌ
أَذْنَاهُ غَيْنٌ خَاوْهَا ، وَالْقَافُ	أَقْصَى اللِّسَانِ فَوْقُ ، ثُمَّ الْكَافُ
أَسْفَلُ ، وَالْوَسْطُ فَجِيمُ الشَّيْنِ يَا	وَالضَّادُ مِنْ حَافَتِهِ إِذْ وَلِيَا
الْأَصْرَاسَ مِنْ أَيْسَرَ أَوْ يُمْنَاهَا	وَاللَّامُ أَذْنَاهَا لِمُنْتَهَاهَا
وَالنُّونُ مِنْ طَرَفِهِ تَحْتَ اجْعَلُوا	وَالرَّاءُ يَدَانِيهِ لَظْهَرٍ ادْخُلْ
وَالطَّاءُ وَالذَّالُ وَتَا مِنْهُ وَمِنْ	عُلْيَا الثَّنَايَا ، وَالصَّفِيرُ مُسْنَكُنْ
مِنْهُ وَمِنْ فَوْقِ الثَّنَايَا السُّفْلَى	وَالظَّاءُ وَالذَّالُ وَتَا لِلْعُلْيَا
مِنْ طَرَفَيْهِمَا ، وَمِنْ بَطْنِ الشَّفَةِ	فَالْقَا مَعَ اطْرَافِ الثَّنَايَا الْمُشْرِفَةِ
لِلشَّفَتَيْنِ الْوَاوُ بَاءٌ مِيمٌ	وَعُتَّةٌ مَخْرَجُهَا الْخَيْشُومُ

İllərlə sınaq edərək qiraət alimləri,
On yeddi ayrı məxrəcdə cəm etmişlər hərfləri.

Ağız boşluğundadır məxrəci mədd əlifin. (ا)
Həmçinin məxrəcidir o vav və yə mədd hərfin. (و، ي)

Boğaz sonu məxrəcindən hə ilə həmzə çıxır. (ه، ء)
Boğazın ortasını [hə] və [ayn] hərfi sıxır. (ع، ح)

Boğazın əvvəlindən xa və ğayn hərfi çıxar. (خ، غ)
Dilin sonlarında qaf, az öndə kəf hərfi var. (ق، ك)

Dilin ortasındadır êim, şin və yənin səfi. (ي, ش, ج)
Dilin yanı dişləri sıxsə, çıxar dad hərfi. (ض)

Dil həmin məqsəd ilə dəyir azı dişə, bil.
Ləmçünsə təmas edir üst diş köklərinə dil. (ل)

Elə həmin məxrəcdə, nun hərfi də yerləşir. (ن)
Məxrəci ra hərfinin eynən həmin yerdədir. (ر)

Üst dişlərin kökünə əgər dil toxunsa tam,
Ta, tə, dəl hərflərinə məxrəc olar bu məqam. (ط, ت, د)

Alt damaq, diş kökünə əgər təmas etsə dil,
Sad, zə, sin hərflərinin məxrəcidir o yer, bil. (س, ز, ص)

Dil olarsa üst və alt ön dişlər arasında,
Pəltək tələffüz ilə şə, žəl, ža çıxar onda. (ظ, ذ, ث)

Kəsici üst dişlər ki, alt dodağa toxunar,
Hərflərdən fə hərfinə bu məqam məxrəc olar. (ف)

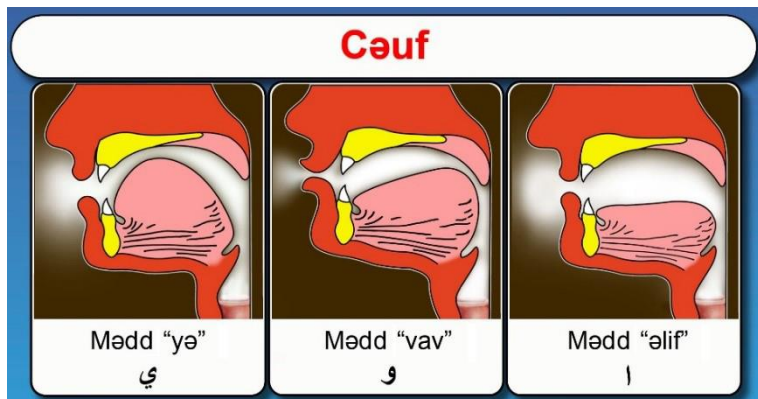
Əgər dodaqlarımız toxunsa bir-birinə,
Demək rast gəlmişik bə, vav, mimin məxrəcinə. (م, و, ب)

Xayşum adlı məxrəcin, bil ki, yeridir burun.
Bu məxrəcdə alınar iki hərf – mim ilə nun. (م, ن)

İndi isə məxrəcləri bu şeirə əsasən daha geniş izah etməyə çalışaq.
Dil və qiraət alimləri uzun illər öz nitqləri ilə hərflər üzərində
sınaqlar keçirərək ərəb dilində olan 28 hərfin 17 məxrəcdən tələffüz
olunduğunu deyiblər. Bu məxrəclər də ağızda beş ayrı-ayrı yerlərdə
formalaşır. Bu yerlər və məxrəclər aşağıdakılardır.

- a) Cəuf – burada 1 məxrəc vardır.
- b) Həlq – burada 3 məxrəc vardır.
- c) Lisən – burada 10 məxrəc vardır.
- d) Şəfətən – burada 2 məxrəc vardır.
- e) Xayşum – burada 1 məxrəc vardır.

Məxrəcin yerləşdiyi birinci yer “cəuf” (الجَوْفُ) adlanır, mənası isə ağız boşluğudur. Ağız boşluğunda bir məxrəc vardır ki, buradan mədd, yəni uzatma hərflərinin (ا, و, ي) sait səsi çıxır. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ərəb dilində uzadılan hərflər var. Bu hərflər “ə, a”, “i” və ya “u” səslərini iki hərəkə miqdarında uzadır.

Məxrəclərin yerləşdiyi növbəti yer “həlq” (الحَلْقُ) adlanır, mənası isə boğaz deməkdir.

Qeyd: *Uca Allah boğazımızda səs telləri deyilən bir orqan yaradıb. Hava axını aşağıdan yuxarı gələrək həmin tellərə toxunur və bunun da nəticəsində səs meydana çıxır.*

Boğaz, yəni “həlq” (الحَلْقُ) özü də üç yerə ayrılır və müvafiq olaraq hər biri bir məxrəc hesab olunur:

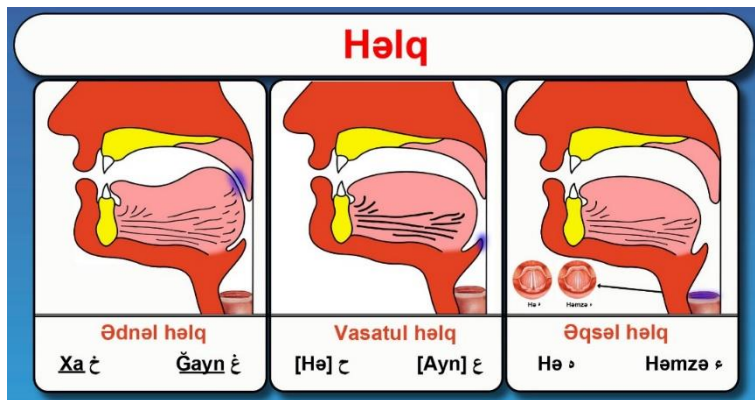
1. Əqsəl həlq (أَقْصَى الْحَلْقِ) – boğazın sonu.
2. Vasatul həlq (وَسَطُ الْحَلْقِ) – boğazın ortası
3. Ədnəl həlq (أَدْنَى الْحَلْقِ) – boğazın əvvəli.

Əqsəl həlq (أَقْصَى الْحَلْقِ) dedikdə boğazın son hissəsi nəzərdə tutulur. Bu məxrəcdən 2 hərfimiz çıxır – həməz (ء) və hə (ه). Həməz (ء) azərbaycan dilində olan “ə” səsinin kəsilməmiş və qırıq forması kimi tələffüz olunur. İkinci hərfimiz, hə (ه) hərfi isə azərbaycan dilində olan “h” səsinin heç bir sıxılma olmadan, açıq-aşkar tələffüzü kimi səslənir.

Vasatul həlq (وَسَطُ الْحَلْقِ) dedikdə boğazın ortası nəzərdə tutulur. Bu məxrəcdən də iki hərfimiz çıxır – [ayn] (ع) və [hə] (ح). Bu iki hərfimiz boğaz sıxılaraq tələffüz olunur. Azərbaycan dilində bu səslərin qarşılığı yoxdur. [Ayn] (ع) hərfinin düzgün tələffüzü “ə” və “a” səslərini qarışdıraraq və boğaz sıxılaraq olur. Bu hərfin

oxunuşunda çox zaman ifrata yol verilir, hərf boğazı çox sıxaraq tələffüz edilir və bu da düzgün deyildir. İmam Cəzəri qeyd edir ki, Qurani-Kərim oxunduğu zaman heç bir əziyyət çəkilməməlidir. Bəzən isə bu hərfi tələffüz edən zaman boğazı sıxmadan, Azərbaycan dilində olan “ə” və ya “a” səsi kimi tələffüz edirlər ki, bu da xətdir. Bu məxrəcdən çıxan ikinci hərfimiz [hə] (ح) hərfidir. Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan bu hərfin düzgün tələffüzü “h” səsinin tələffüzü kimi, lakin boğazı sıxaraq olur. Bu hərfin tələffüzündə də çoxlu xətalara yol verilir. Bəziləri bu hərfi boğazı çox sıxaraq, bəziləri isə heç sıxmayaraq açıq aşkar “h” səsi kimi tələffüz edir ki, bunların ikisi də xətdir.

Ədnəl həlq (أَدْنَى الْهَلْقِ) dedikdə boğazın əvvəli nəzərdə tutulur. Bu məxrəcdən də iki hərfimiz çıxır – ğayn (غ) və xə (خ). Ğayn (غ) hərfi Azərbaycan dilində olan “ğ” səsinin tamamilə oxşarıdır. Bu məxrəcdən çıxan ikinci hərfimiz xə (خ) hərfi Azərbaycan dilində olan “x” səsinin tamamilə oxşarıdır.

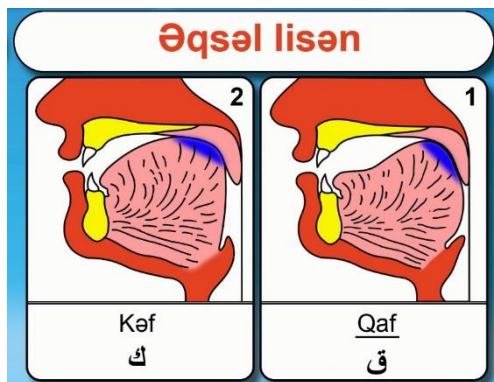

Məxrəclərin yerləşdiyi növbəti yer “lisən” (اللسان) adlanır, mənası isə dil deməkdir. Dildə 10 məxrəc yerləşir ki, bu məxrəclərdən də cəmi 18 hərf çıxır.

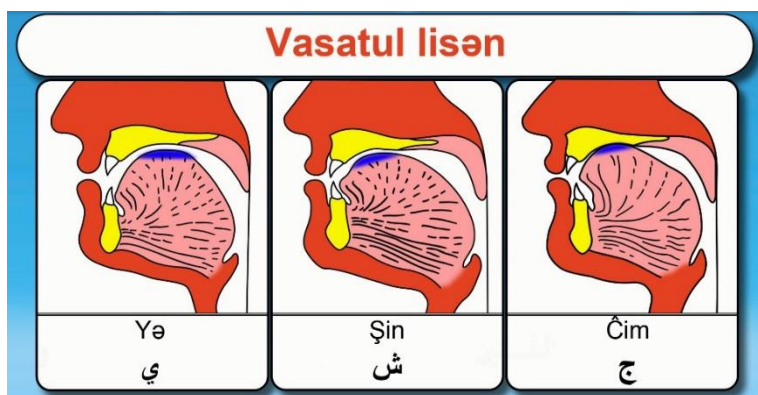
Birinci məxrəcimiz “əqsəl lisən” (أَفْصَى اللِّسَانِ) dilin son, yəni boğaza yaxın hissəsidir və buradan qaf (ق) hərfi çıxır. Qaf (ق) hərfi Azərbaycan əlifbasında olan “q” hərfinin tələffüzündən bir az fərqli, daha dərin və sıxılmış formada tələffüz olunur.

Növbəti məxrəcimiz qaf (ق) hərfinin məxrəcindən bir az öndə, yəni dilin sonundan bir az öndə yerləşir. Bu məxrəcdən kəf (ك) hərfi

çıxır. Kəf (ك) hərfinin tələffüzü azərbaycan dilində olan “k” səsinin (kran sözündə olduğu kimi) tam bənzəridir.

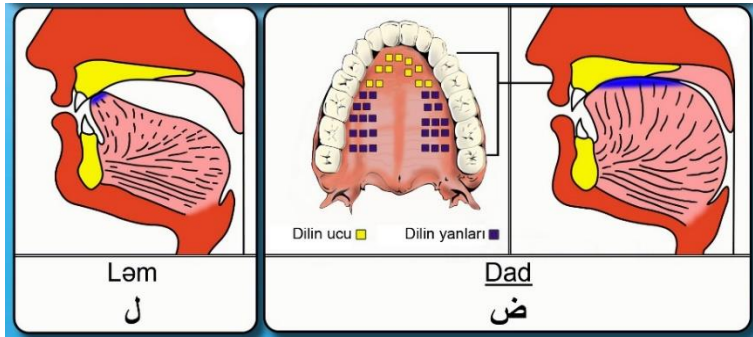
Növbəti məxrəcimiz “vasatul lisən” (وَسْطُ اللِّسَانِ) adlanır, mənası isə dilin ortası deməkdir. Bu məxrəcdən üç hərfiniz çıxır – ċim (ج), şin (ش) və yə (ي). Ćim (ج) hərfi dilin ortası yuxarı damağa dəyərək və hava axını tamamilə dayanaraq tələffüz olunur. Azərbaycan əlifbasında olan “c” hərfindən fərqli olaraq bu hərflər daha qalın və daha sıx formada tələffüz olunur. Çətin hərflər olduğundan bəzi ərəblər öz ləhcələrində bu hərfləri “gim”, bəziləri isə “jim” deyərək tələffüz edirlər. Şin (ش) və yə (ي) hərfləri də dilin ortasından tələffüz olunur və Azərbaycan əlifbasında olan “ş” və “y” hərflərinin tam oxşarıdır.

Dildə olan digər məxrəcimiz dilin arxa yanlarından çıxan dad (ض) hərfinin məxrəcidir. Dad (ض) hərfi ərəb dilinin ən çətin hərfləri hesab olunduğundan, bəzən ərəb dilini “dad (ض) dili” də adlandırırlar. Qeyd edək ki, bu hərflər və ya səs yalnız ərəb dilinə məxsusdur və

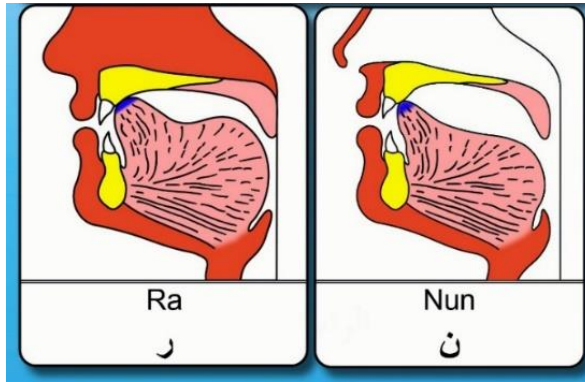
başqa dillərdə bu səs yoxdur. Bu hərfin düzgün tələffüzü dilin sağ və ya sol arxa yanlarını azı dişlərinə toxundurmaqla Azərbaycan dilindəki “d” və bir az da “z” səslərinin qarışığı kimidir. Bu hərfi oxuyarkən edilən xətalardan onun tam “z” kimi, bəzən də tam “d” kimi oxunmasıdır. Dad (ض) hərfinin açıq aydın “d” səsini verməməsinin səbəbi dad hərfinə aid olan “istitalə” (dartınma) sifətidir. “D” səsində isə bu sifət yoxdur.

Digər bir məxrəcimiz dilin yanlarından önünə kimi olan məxrəcdir. Bu məxrəcdən ləm (ل) hərfi çıxır. Ləm (ل) hərfi dil azacıq qatlanaraq və dilin ucu və ön yanları yuxarı kəsici dişlərin kökünə toxunaraq Azərbaycan əlifbasında olan “l” hərfi kimi tələffüz olunur.

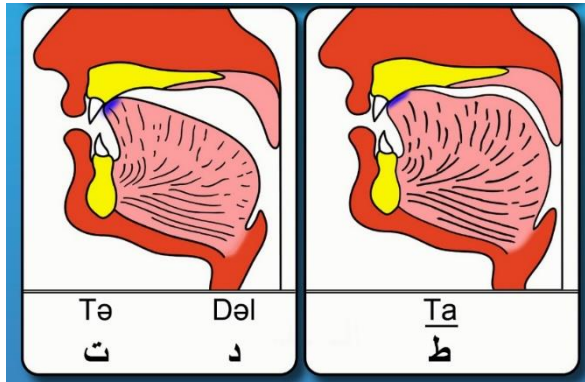

Növbəti məxrəcimiz demək olar ki, ləm (ل) hərfinin məxrəci ilə eynidir. Bu məxrəcdən nun (ن) hərfi çıxır. Qeyd edək ki, nun hərfi (ن) “ğunnə” hərflərindəndir və havanın burun boşluğundan çıxması ilə alınır. Bu hərflər Azərbaycan dilində olan “n” səsinin çox incə formasıdır.

Digər məxrəcimiz isə ra (ر) hərfinin məxrəcidir. Dilin ucunu yuxarı kəsici dişlərin kökünə toxundurmaqla bu hərfi tələffüz edə bilərik. Ra (ر) hərfində başqa hərflərdə olmayan təkrar sifəti vardır. Ra (ر) hərfinin tələffüzü zamanı təkrar sifətini istifadə etməmək və ya bu sifətdə ifrata varmaq xəfadır.

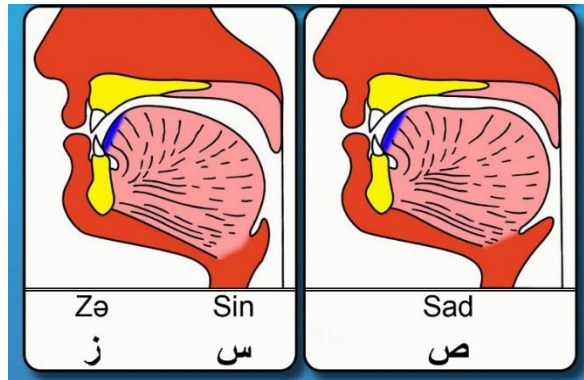

Dilin ucunu yuxarı kəsici dişlərin kökünə tam toxundurmaqla tə (ت), dəl (د) və ta (ط) hərflərinin məxrəcini alırıq. Tə (ت) hərfi çox incə bir şəkildə və həms (pıçıltı) sifəti verilərək tələffüz olunur. Dəl (د) hərfi də həmin məxrəcdən, qalqalə (şiddət) sifəti verilərək tələffüz olunur və Azərbaycan dilində olan “d” hərfinin çox incə formasıdır. Dəl (د) hərfinin qalın bir formada oxunması xəfadır. Ta (ط) hərfi də eyni məxrəcdən çıxaraq istialə (qalınlıq) sifəti ilə tələffüz olunur. Ta (ط) hərfinin tələffüzü Azərbaycan dilində olan “t” və “d” səslərinin qarışığı kimidir.

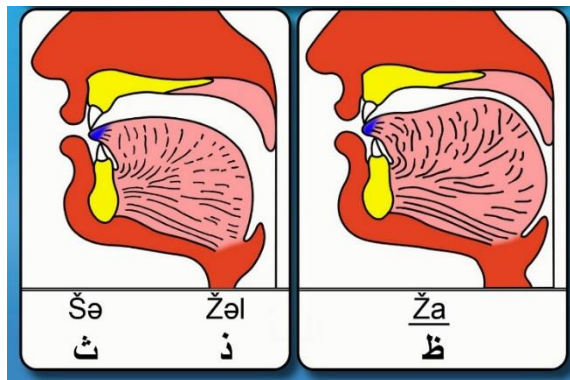

Növbəti məxrəcimiz zə (ز), sin (س) və sad (ص) hərflərinin məxrəcidir. Bu məxrəc dilin ucunun aşağı kəsici dişlərin kökünə, damağa dəyməsi ilə alınır. Alimlər daha da ətraflı izah edərək dilin ucunun aşağı kəsici dişlərin tam aşağı hissəsinə dəydikdə sin (س), aşağı kəsici dişlərin ortasına dəydikdə zə (ز), aşağı kəsici dişlərin ucuna dəydikdə isə sad (ص) hərfinin çıxdığını demişlər. Zə (ز) hərfinin tələffüzü Azərbaycan dilindəki “z” səsinin tələffüzü ilə tam

eynidir. Sin (س) hərfinin tələffüzü isə Azərbaycan dilindəki “s” səsinin tələffüzünün incə formasıdır. Sad (ص) hərfi isə Azərbaycan dilindəki “s” səmindən fərqli olaraq qalın formada tələffüz edilir.

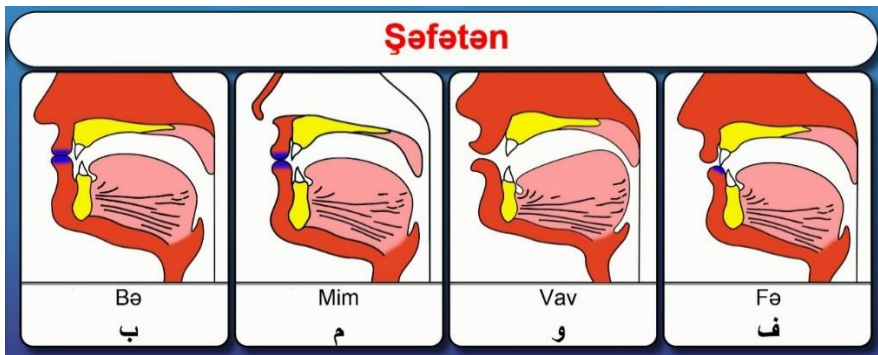
Növbəti məxrəcimiz dilin ucunu yuxarı kəsici dişlərin ucuna vurmaqla və ya yuxarı və aşağı kəsici dişlərin arasından dilin ucunu az çıxarmaqla alınan məxrəcdir. Bu məxrəcdən üç hərfimiz çıxır şə (ث), žəl (ذ) və ža (ظ). Bu üç hərf ərəb dilində pəltəkcəsinə tələffüz edilən hərflər sırasına daxildir. Şə (ث) və žəl (ذ) hərfləri incə formada, ža (ظ) hərfi isə qalın formada tələffüz edilir.

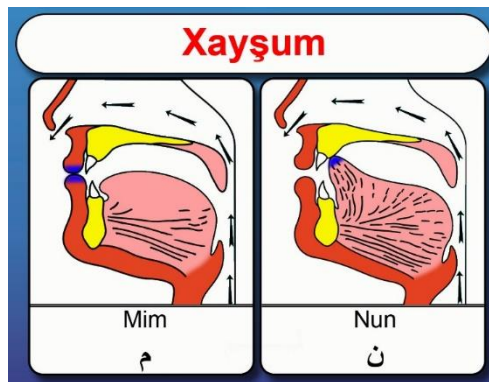
Məxrəclərin yerləşdiyi növbəti yer isə şəfətən (الشفاتان) adlanır, mənası dodaqlar deməkdir. Burada iki məxrəc yerləşir.

Birinci məxrəcdən fə (ف) hərfi çıxır. Yuxarı kəsici dişlərin uc hissəsinin alt dodağın yaş yerinə dəyməsi nəticəsində fə (ف) hərfi alınır. Fə (ف) hərfi Azərbaycan dilində olan “f” səmindən daha incə tələffüz olunur.

Dodaqlarda yerləşən ikinci məxrəcimiz aşağı və yuxarı dodaqların arasından çıxan hərflərin məxrəcidir. Bu məxrəcdən üç hərfimiz çıxır – bə (ب), mim (م) və vav (و). Bə (ب) hərfi dodaqların yaş hissələrini möhkəm şəkildə bir-birinə vuraraq və hava axınını dayandıraraq Azərbaycan dilindəki “b” səsinin oxşarı kimi tələffüz olunur. Mim (م) hərfi isə dodaqların quru hissələrini bir-birinə vuraraq və səsi burundan çıxararaq Azərbaycan dilindəki “m” səsinin oxşarı kimi tələffüz olunur. Vav (و) hərfi isə dodaq qönçəvari şəkil alaraq və Azərbaycan dilindəki “v” səsinə fərqli olaraq yuxarı kəsici dişləri alt dodağa vurmadan tələffüz olunur.

Sonuncu məxrəcimiz isə xayşum (الخيشوم) adlanır və mənası burun deməkdir. Bu məxrəcdən iki hərf – mim (م) və nun (ن) çıxır. Bu hərflər şəddə ilə gələrsə, iki hərəkəti miqdarında uzadılır və iki hərəkətdən artıq uzadılması caiz deyil.

Hərflərin sifətləri

Ərəb dilində olan hərflərin özünə məxsus sifətləri vardır. Bu sifətlər aşağıdakılardır:

الاذلاق	الهمس
الاصمات	الخهر
الصفير	الشدة
القلقلة	الرخاوة
الانحراف	الاستعلاء
التكرير	الاستفال
اللين	الاطباق
اتفشي	الانفتاح

Bu sifətlərdən bəzilərini daha ətraflı nəzərdən keçirək:

الشدة (şiddət) – lüğəvi mənada səsin kəsilməsi deməkdir. Yəni bu sifətə malik hərflərdə hava axını dayanır, səs kəsilir və davam etmir. Bu hərfləri məşhur qiraət alimi imam Cəzəri öz şeirində **أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ** kəlməsində birləşdirmişdir. Bu hərflərimiz əlif (ا), êim (ج), dəl (د), **qaf** (ق), **ta** (ط), bə (ن), kəf (ك) və tə (ت) hərfləridir.

الرخاوة (raxavə) sifəti الشدة (şiddət) sifətinin əksidir. Yəni bu hərflərdə hava axını davam edir. **أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ** kəlməsində olan hərflərdən başqa ərəb dilinin digər hərfləri الرخاوة (raxavə) sifətinə malikdir.

الاستعلاء (istialə) – lüğəvi mənası ucaltma və ya qalxma və ya qalın olma mənalərini verir. الاستعلاء (istialə) sifəti dedikdə ərəb əlifbasında olan qalın hərflər nəzərdə tutulur. Bu hərfləri məşhur qiraət alimi imam Cəzəri öz şeirində **خُصَّ ضَعُطُ قَطٍ** kəlməsində birləşdirmişdir. Yəni bu hərflər **xa** (خ), **sad** (ص), **dad** (ض), **ğayn** (غ), **ta** (ط), **qaf** (ق) və **za** (ظ) hərfləridir. Ra (ر) hərfinə gəldikdə isə alimlər onu qalın hərflərdən saymamışlar. Çünki ra (ر) hərfi Qurani-Kərimdə bəzi

yerlərdə qalın, bəzi yerlərdə isə incə oxunur. Digər səbəblərdən biri də bəzi ərəb qəbilələrinin bu hərfə “ra” yox, “rə” deməsidir.

الاستفال (istifəl) sifətinin ziddi الاستفال (istifəl) sifətidir. الاستفال (istifəl) sözü aşağı düşmək, enmək və ya incəlik, naziklik mənasını verir. كَلِمَةِ ضَغْطٍ قِطْ kəlməsində olan hərflərdən başqa ərəb əlifbasında olan digər hərflər الاستفال (istifəl) sifətinə malikdir.

Növbəti sifətimiz التكرير (təkrir) – lüğəvi mənası təkrarlama və ya təkrar etmə kimidir. Bu sifətə yalnız ra (ر) hərfi malikdir. الصفير (safir) – lüğəvi mənası fiştırmaq, fit çalmaq kimidir. Bu sifətə malik üç hərfimiz var: Sad (ص), sin (س) və zə (ز). Bu hərflər tələffüz edilərkən fiştırığa bənzər səsin çıxması baş verir.

القلقة (qalqalə) – lüğəvi mənası sıxmaq və ya təzyiq göstərmək kimidir. Bu hərflərimiz قَطَبُ جَدْ hərfləridir. Yəni qaf (ق), ta (ط), bə (ب), ċim (ج) və dəl (د) hərfləri. Bu hərfləri tələffüz etdiyimiz zaman hava axını dayanır. Üzərində vəqf edildikdə, durulduqda isə hərf əks-səda verərək iki dəfə təkrarlanır.

الغنة (ğunnə) – lüğəvi mənada burundan, yəni xayşum məxrəcindən çıxan səs deməkdir. Bu sifətə malik iki hərfimiz var: mim (م) və nun (ن). Bu hərflər şəddə ilə gələrsə, iki hərəkə miqdarında uzadılır və iki hərəkədən artıq uzadılması caiz deyil.

Sukunlu nunun və tənvinlərin hökmləri

Sukunlu nun dedikdə nun hərfi üzərində sukun nəzərdə tutulur (نْ), tənvinlər dedikdə isə tənvin fəthə (َ), tənvin kəsre (ِ) və tənvin dammə (ُ) nəzərdə tutulur. Qurani-Kərimdə hər hansı bir yerdə sukunlu nun (نْ) və ya tənvinlər (َ ِ ُ) gələrsə, bu zaman dörd hökmdən biri əmələ gəlir: izhar (الإظهار), idğam (الإدغام), iqləb (الإقلاب) və ya ixfə (الإخفاء).

İzhar (الإظهار)

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

لِلنُّونِ إِنْ تَسْكُنْ وَلِلتَّنَوِينِ	أَرْبَعُ أَحْكَامٍ فَخُذْ تَبَيِّنِي
---	--------------------------------------

فَالْأَوَّلُ الْإِظْهَارُ قَبْلَ أَحْرَفِ	لِلْحَلْقِ سِتِّ رُتَبَتْ فَلْتَعْرِفِ
هَمْزُ فَهَاءٍ ثُمَّ عَيْنٌ حَاءٍ	مُهْمَلَّتَانِ ثُمَّ غَيْنٌ خَاءٍ

Rast gələrsənsə əgər sakin nuna (نْ) ya tənvinə (ّ ّ ّ),
Hərflər bu zaman düşər dörd qaydanın hökmünə.

Birinci qayda izhardır, öyrənək gəl tərifi,
Rast gələrsə altı hərfə, sakin nun və ya tənvin.

Altı hərfdən üçü hə-dir (ه), həməzə-dir (ء), həm də [ayn] (ع).
Yerdə qalan üç hərfimiz [hə]-dir (ح), xa-dır (خ), bir də ğayn(غ).

İzhar (الإظهار) sözünün lüğəti mənası açıq-aşkar deməkdir. İstilahi mənada isə sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra ərəb əlifbasının boğaz məxrəcindən çıxan altı hərfindən biri gələrsə, bu zaman sukunlu nunda və ya tənvinlərdə olan “n” səsinin açıq-aşkar bir şəkildə oxunmasına deyilir. Bu altı hərfimiz həməzə (ء), hə (ه), [ayn] (ع), [hə] (ح), ğayn (غ) və xa (خ) hərfləridir.

Misallara nəzər yetirək:

Tənvin	Sukunlu nun	Hərflər
كُلُّ ۱ ءَامَنَ 2	مَنْ ۱ ءَامَنَ 1	ء
جُرْفٍ 4 هَارٍ 4	مِنْ 3 هَادٍ 3	ھ
حَكِيمٌ 6 عَلِيمٌ 6	مِنْ 5 عِلْمٍ 5	ع
مِّنْ 8 حَكِيمٍ 8 حَمِيدٍ 8	مِّنْ 7 حَكِيمٍ 7 حَمِيدٍ 7	ح
قَوْلًا 10 غَيْرَ 10	مِّنْ 9 غَلٍ 9	غ

عَلِيمٌ خَيْرٌ ¹²	مِنْ خَيْرٍ ¹¹	خ
------------------------------	---------------------------	---

1. Bəqərə, 177 4. Tövbə, 109 7. Fussilət, 42 10. Bəqərə, 59
2. Bəqərə, 285 5. Sad, 69 8. Fussilət, 42 11. Bəqərə, 197
3. Rad, 33 6. Ənam, 128 9. Əraf, 43 12. Hucurat, 13

İdğam (الإدغام)

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَالثَّانِي إِدْغَامٌ بِسِتَّةٍ أَتَتْ	فِي يَرْمُلُونَ عِنْدَهُمْ قَدْ تَبَيَّنَتْ
لَكِنَّهَا قِسْمَانِ قِسْمٌ يُدْغَمَا	فِيهِ بَغْنَةٌ بَيْنُمُو عَلِمَا
إِلَّا إِذَا كَانَا بِكَلِمَةٍ فَلَا	تُدْغِمُ كَدُنْيَا ثُمَّ صِنَوَانِ تَلَا
وَالثَّانِي إِدْغَامٌ بِغَيْرِ غُنَّةٍ	فِي اللَّامِ وَالرَّاءِ ثُمَّ كَرَّرْتُهُ

İdğamdır digər qaydası sukunlu nun və tənvinin,
Rast gəlsəə altısına yərməlundakı (يَرْمُلُونَ) hərflərin.

İdğam iki qisim olur, birincisi günnəlidir.
Buna aid yənmü (يَنْمُو) sözü bu qaydanın dörd hərfidir.

Bu qaydada istisna var, bəzən olmur idğam, bilək.
Buna dünyə (دُنْيَا) və sinvanu (صِنَوَانُ) sözlərini misal çəkək.

İkincisi günnəsizdir, gəlsə ləm (ل) və ra (ر) hərfləri.
Şəddə ilə oxuyarıq bu zaman biz bu hərfləri.

İdğam sözünün lüğəti mənası bir şeyi digərinə daxil etmək deməkdir. İstilahi mənada isə sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra “يَرْمُلُونَ” hərfləri, yəni yə (ي), ra (ر), mim (م), ləm (ل), vav (و) və ya nun (ن) gəltdiyi zaman baş verən qaydadır. İdğam özü iki qismə ayrılır:

1. İdğam məal ğunnə (الإدغام مع الغنة), yəni ğunnəli idğam. Sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra dörd hərfdən biri, yəni yə (ي), mim (م),

vav (و) və ya nun (ن) gələrsə, bu zaman sukunlu nunda və ya tənvinlərdə olan “n” səsi itərək əvəzində bu hərflər tələffüz olunur. Bu zaman səs burundan çıxır və idğam olunan hərf şəddələnərək oxunur. Səsin burundan çıxaraq günnə ilə oxunması iki hərəkə miqdarında davam edir. Bilmək lazımdır ki, idğam qaydası yalnız Qurani-Kərimə aid olan qaydadır.

Misallara nəzər salaq:

Tənvin	Sukunlu nun	Hərflər
وَبَرَقُ جَعْلُونَ ²	مَنْ يَقُولُ ¹	ي
يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ⁴	مِنْ نَعَمَةٍ ³	ن
لَوْلَا مَنشُورًا ⁶	مِنْ مَالِ اللَّهِ ⁵	م
وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ ⁸	مِنْ وَالٍ ⁷	و

1. Bəqərə, 8 3. Leyl, 19 5. Nur, 33 7. Rad, 11
2. Bəqərə, 19 4. Gəşiyə, 8 6. İnsan, 19 8. Bəqərə, 148

Qurani-Kərimdə 4 söz vardır ki, orada idğam məal günnə qaydası tətbiq olunmur:

دُنْيَا فِتْنَان صِنُون بُنْيَان

2. İdğam bilə günnə (الادغام بلا الغنة), yəni günnəsiz idğam. İstilahi mənada sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra ləm (ل) və ya ra (ر) hərflərindən biri gələrsə “n” səsinin bu hərflərə idğam olunmasıdır. Yəni “n” səsi tamamilə itir, ləm (ل) və ya ra (ر) hərfləri isə buruna salınmadan şəddələnir.

Misallara nəzər yetirək:

Tənvin	Sukunlu nun	Hərflər
وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ²	مَنْ لَّدَنَّهُ ¹	ل

ر	مِنْ رَبِّهِمْ ³	مِنْ غُفُورٍ رَّحِيمٍ ⁴
---	-----------------------------	------------------------------------

1. Kəhf, 2 2. Humazə, 1 3. Ənbiya, 2 4. Fussilat, 32

İqləb (الإقلاب)

İqləb (الإقلاب) sözünün lüğəti mənası çevirmək deməkdir. İstilahı mənada isə sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra bə (ب) hərfi gəldiyi zaman sukunlu nunda və ya tənvinlərdə olan “n” səsinin “m” səsinə çevrilməsinə deyilir. Diqqət yetirsək, bu qayda Azərbaycan dilinə də uyğundur. Məsələn, anbar sözünü biz ambar kimi və ya sünbül sözünü sümbül kimi tələffüz edirik. Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cəməzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَالثَّالِثُ الْإِقْلَابُ عِنْدَ الْبَاءِ	مِيمًا بِغُنَّةٍ مَعَ الْإِخْفَاءِ
---	------------------------------------

Bə (ب) hərfinə rast gələrsə, sukunlu nun və ya tənvin,
Nun hərfi mimə çevrilir, budur qaydası iqləbin.

Misallara nəzər yetirək:

Tənvin	Sukunlu nun	Sukunlu nun (bir sözdə)	Hərflər
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ³	أَنْ بُورِكَ ²	أَنْبِئَهُمْ ¹	ب

1. Bəqərə, 33 2. Nəml, 8 3. Həcc, 75

Qurani-Kərimdə iqləb qaydasını bildirmək üçün sukunlu nun və ya tənvinlərin üzərində kiçik mim (◌ْ) işarəsi qoyulur.

İxfə (الإخفاء)

İxfə (الإخفاء) sözünün lüğəti mənası gizlətmək deməkdir. İstilahı mənada isə sukunlu nun və ya tənvinlərdən sonra izhar (الإظهار), idğam (الإدغام) və iqləb (الإقلاب) hərflərini çıxdıqda yerdə qalan 15 hərflərdən biri gələrsə, sukunlu nunda və ya tənvinlərdə olan “n” səsinin gizlədilməsidir. Bu zaman “n” səsi gizlədilərək ğunnə ilə iki hərəkə miqdarında uzadılaraq oxunur. Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَالرَّابِعُ الْإِخْفَاءُ عِنْدَ الْفَاضِلِ	مِنَ الْحُرُوفِ وَاجِبٌ لِلْفَاضِلِ
فِي خَمْسَةِ مِنْ بَعْدِ عَشْرِ رَمَزُهَا	فِي كُلِّ هَذَا الْبَيْتِ قَدْ ضَمَّنَتْهَا
صِفْ دَا ثَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا	دُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي ثَقَى ضَعَّ ظَالِمًا

İzhar, idğam, iqləbin hərflərin etsək kənar,
Qalan on beş hərfimiz ixfəyə aid olar.

Bu on beş ixfə hərfimiz yaxşı yadda qalsın deyə,
Cəm edilib on beş sözün baş hərfində bu cümləyə:

صِفْ دَا ثَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا
دُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي ثَقَى ضَعَّ ظَالِمًا

Bu cümlənin tərcüməsi isə: *tərifəlayiq insanları vəsf et, hörmətli şəxs necə də gözəldir, hər zaman yaxşılıq et, təqvanı artır, zalımları tərək et.*

İxfə qaydasına aid misallara nəzər yetirək:

Tənvin	Sukunlu nun	Hərflər
رِتْحًا صَرَصَرًا ²	أَنْ صَدُّوكُمْ ¹	ص
ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ⁴	مِنْ ذَهَبٍ ³	ذ

ث	مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقْنَا ⁵	قَوْلًا ثَقِيلًا ⁶
ك	مَنْ كَانِ ⁷	كِتَبُ كَرِيمٍ ⁸
ج	إِنْ جَاءَكُمْ ⁹	خَلْقٍ جَدِيدٍ ¹⁰
ش	إِنْ شَاءَ اللَّهُ ¹¹	إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ¹²
ق	مِنْ قَرَارٍ ¹³	إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ¹⁴
س	مِنْ سُلَيْلَةٍ ¹⁵	وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ ¹⁶
د	مِنْ دَابَّةٍ ¹⁷	وَكَاَسًا دِهَاقًا ¹⁸
ط	مِّن طِينٍ ¹⁹	صَعِيدًا طَيِّبًا ²⁰
ز	مِّن زَوَالٍ ²¹	صَعِيدًا زَلَقًا ²²
ف	مِّن فَضْلِ اللَّهِ ²³	خَالِدًا فِيهَا ²⁴
ت	وَمَنْ تَابَ ²⁵	جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ²⁶
ض	وَمَنْ ضَلَّ ²⁷	وَكُلًّا ضَرَبْنَا ²⁸
ظ	مِّنْ ظَهِيرٍ ²⁹	ظِلًّا ظُلِيلًا ³⁰

1. Maida, 2	6. Muzammil, 5	11. Yusuf, 99	16. Zumər, 29	21. Ibrahim, 44	26. Bəqərə, 25
2. Qamər, 13	7. Həcc, 10	12. Fətir, 30	17. Hud, 6	22. Kəhf, 40	27. Zumər, 41
3. Fətir, 33	8. Nəml, 29	13. Ibrahim, 26	18. Nəbə, 34	23. Hədid, 29	28. Furqan, 39
4. Mursalət, 30	9. Hucurat, 6	14. Səbə, 40	19. Muminun, 12	24. Nisə, 93	29. Səbə, 22
5. Bəqərə, 25	10. Səbə, 7	15. Muminun, 12	20. Maida, 6	25. Furqan, 71	30. Nisə, 57

Sukunlu mimin hökmləri

Sukunlu mim dedikdə mim hərfi üzərində sukun (◌ْ) nəzərdə tutulur. Sukunlu mimin üç hökmü vardır: izhar, idğam və ixfə. Mim hərfinin məxrəci dodaqlarda (şəfətən) yerləşdiyi üçün bu qaydaları izhar-şəfəvi (الإظهار الشفوي), idğam-şəfəvi (الإدغام الشفوي) və ixfə-şəfəvi (الإخفاء الشفوي) də adlandırırlar.

İxfə-şəfəvi

Qurani-Kərimdə hər hansı bir yerdə sukunlu mimdən (◌ْ) sonra bə (ب) gələrsə, bu zaman ixfə əş-şəfəvi (الإخفاء الشفوي) baş verəcək, mim hərfi bə hərfində gizlənəcəkdir və bu gizlənmə iki hərəkə miqdarında davam edəcəkdir. Misallara nəzər salaq:

تَرْمِيهِمْ بِحَجَارَةٍ مِّن سَجِيلٍ ²	يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ ¹	ب
---	-------------------------------------	---

1. Ğafir, 16 2. Fil, 4

İdğam-şəfəvi

Qurani-Kərimdə hər hansı bir yerdə sukunlu mimdən (◌ْ) sonra mim (م) gələrsə, bu zaman idğam əş-şəfəvi (الإدغام الشفوي) baş verəcək, mim hərfi digər mim hərfinə daxil olacaqdır və iki hərəkə miqdarında uzadılacaqdır. Misallara nəzər salaq:

وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ¹	م
--------------------------------------	---

Bəqərə, 134

İzhar-şəfəvi

Qurani-Kərimdə hər hansı bir yerdə sukunlu mimdən (◌ْ) sonra bə (ب) və mimdən (م) başqa digər 26 hərf gələrsə, bu zaman izhar əş-

şəfəvi (الإظهار الشفوي) baş verəcək, yəni mim açıq-aşkar bir şəkildə oxunacaq. Misallara nəzər salaq:

أَلَمْ تَرَ	أَلْحَمْدُ
-------------	------------

1. Fil, 1 2. Fatiha, 2

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَالْمِيمُ إِن تَسْكُنْ تَجِي قَبْلَ الْهَجَا	لَا أَلْفَ لَيْنَةٍ لِذِي الْحَجَا
أَحْكَامُهَا ثَلَاثَةٌ لِمَنْ ضَبَطَ	إِخْفَاءٌ ادْغَامٌ وَإِظْهَارٌ فَقَطْ
فَالأَوَّلُ الإِخْفَاءُ عِنْدَ الْبَاءِ	وَسَمِّهِ الشَّفَوِيُّ لِلْقُرَّاءِ
وَالثَّانِي ادْغَامٌ بِمِثْلِهَا أَتَى	وَسَمِّ ادْغَاماً صَغِيراً يَا فَتَى
وَالثَّلَاثُ الإِظْهَارُ فِي النِّقْيَةِ	مِنْ أَحْرَفٍ وَسَمِّهَا شَفَوِيَّةً
وَاحْذَرْ لَدَى وَائٍ وَقَا أَنْ تَخْتَفِيَ	لِقُرْبِهَا وَلَا تَحَادِ فَاعْرِفِ

Hərflərdən əvvəl əgər, olarsa mim hərfi sakın,
Mədd əlifdən başqa, çünki mədd əlif özü də sakın,

Bu hallarda sakın mimin təcviddə üç ehkamı var.
Bunlardan biri idğamdır, biri ixfə, biri izhar.

Gəlsə bə hərfindən əvvəl, bu olur ixfə qaydası.
İxfə şəfəvi kimi də düzgün olar adlanması.

Ey oğul, bu şeirimlə, bəlkə sənə faydam olar.
Mim sakın rast gəlsə mimə, bu qaydamız idğam olar.

Rast gələrsə sukunlu mim, başqa hər hansı hərfe,
Qaydasıdır bu izharın, nəzər sal bu tərifi.

Mim məxrəci fə-yə yaxın, vav-la eyni olduğundan,
İxfə etmə mim hərfini, bir az ehtiyatlı davran.

Qeyd: Mim (م) hərfinin məxrəci fə (ف) hərfinin məxrəcinə yaxın, vav (و) hərfinin məxrəci ilə isə eyni olduğu üçün sukunlu mimdən sonra bu hərflərdən biri gələrsə, diqqət etmək lazımdır ki, mim hərfi bu hərflərə qarışaraq ixfə olunmasın, yəni gizlənməsin.

Şəddəli nun və şəddəli mim

Əgər Qurani-Kərimdə hər hansı bir yerdə şəddəli nun (نْ) və ya şəddəli mim (مْ) gələrsə, bu zaman mütləq bir şəkildə nun və mim hərfləri iki hərəkə miqdarında uzadılaraq gunnə ilə oxunur. Məsələn, Nas surəsində olan şəddəli nunlar kimi:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ
النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي
يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

Zuxruf surəsi 70-ci ayədə olan الْجِنَّةَ kəlməsində olan şəddəli nun da buna misal ola bilər. Şəddəli mimə misal olaraq isə Fəcr surəsinin 15-ci ayəsində keçən فَأَمَّا kəlməsində olan şəddəli mimi göstərmək olar.

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَعُنَّ مِيمًا ثَمَّ ثُونًا شُدَّدَا	وَسَمَّ كُلًّا حَرْفَ غُنَّةٍ بَدَا
--------------------------------------	-------------------------------------

Mim və nun hərfləri əgər, gələrsə şəddə ilə,
Uzanar iki hərəkə, oxunar ğunnə ilə.

İdğam misleyn

Misleyn (المثلين) sözünün lüğəti mənası iki bir-birinə oxşar, iki eyni olan deməkdir. İstilahi mənada Qurani-Kərimdə iki eyni hərfin bir-birinin ardı ilə gəlməsi zamanı birinci hərfin oxunmaması və ikincinin şəddələnərək oxunmasına deyilir. Qeyd edək ki, bu hərflərdən birincisi sukunlu, digəri isə hərəkəli olmalıdır. Misallara nəzər salaq:

وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ¹	م
أَضْرِبْ بَعْصَاكَ ²	ب

1. Bəqərə, 134 2. Bəqərə, 60

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

حَرْفَانِ فَأَلْمِثْلَانِ فِيهِمَا أَحَقُّ	إِنْ فِي الصَّفَاتِ وَالْمَخَارِجِ اتَّفَقَ
--	---

İdğam misleyn qaydasında eyni hərf ardıcıl gəlir.
Birinci hərf oxunmaz, ikincisi şəddələnər.

İdğam mutəcəniseyn

Mutəcəniseyn (المتجانسين) sözünün mənası iki eynicinsli deməkdir. İstilahi mənada məxrəcləri eyni, sifətləri isə ayrı olan iki hərfin bir-birinin ardı ilə gəlməsi zamanı birinci hərfin oxunmaması və ikincinin şəddələnərək oxunmasına deyilir. Belə hərflər yeddi qrupda cəmləşib:

1. Sukunlu däl (دُ) hərfinin tə (ت) hərfinə rast gəlməsi. Bu hərflərin məxrəcləri eynidir, lakin däl (د) hərfi qalqalə (القلقلة) sifətinə, tə (ت) hərfi isə həms (الهمس) sifətinə malikdir. Misala baxaq:

وَقَدْ تَبَيَّنَ	دُ ← ت
------------------	--------

Ənkəbut, 38

2. Sukunlu tə (تْ) hərfinin däl (د) hərfinə rast gəlməsi.

فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ	تْ ← د
-----------------------------------	--------

Əraf, 189

3. Sukunlu tə (تْ) hərfinin ta (ط) hərfinə rast gəlməsi. Bu hərflərin də məxrəcləri eynidir, lakin ta (ط) hərfi qalqalə (القلقلة) sifətinə, tə (ت) hərfi isə həms (الهمس) sifətinə malikdir.

إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ	تْ ← ط
----------------------------	--------

Ali İmran, 122

4. Sukunlu ta (طْ) hərfinin tə (ت) hərfinə rast gəlməsi.

أَحْطَتْ	طْ ← ت
----------	--------

Nəml, 22

5. Sukunlu zəl (ذْ) hərfinin za (ظ) hərfinə rast gəlməsi.

إِذْ ظَلَمْتُمْ	ذْ ← ظ
-----------------	--------

Zuxruf, 39

6. Sukunlu šə (ث) hərfinin žəl (ذ) hərfinə rast gəlməsi.

يَلْهَثْ ذَالِكَ	ث ← ذ
------------------	-------

Əraf, 176

7. Sukunlu bə (ب) hərfinin mim (م) hərfinə rast gəlməsi.

أَرْكَبَ مَعَنَا	ب ← م
------------------	-------

Hud, 42

İdğam mutəqaribeyn

Mutəqaribeyn (المتقاربين) sözünün lüğəti mənası bir-birinə yaxın iki şey deməkdir. İstilahı mənada isə məxrəcləri yaxın, sifətləri isə fərqli olan hərflər deməkdir. Belə hərflərimiz iki qrupda cəmləşib:

1. Ləm (ل) və ra (ر) hərfləri. Bu hərflərin sifətləri fərqli olsa da məxrəcləri bir-birinə yaxındır və bu zaman idğam mutəqaribeyn qaydası baş verir. Yəni sukunlu ləm (ل) ra (ر) hərfinə rast gələrsə, ləm (ل) hərfi oxunmur, ra (ر) hərfi isə şəddələnir. Misala baxaq:

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ ²	قُلْ رَبِّي ¹
------------------------------------	--------------------------

1. Kəhf, 22 2. Nisa, 158

Qeyd: *Mutaffifin surəsinin 14-cü ayəsində olan بَلْ رَانَ kəlməsi Hafs-an-Asim qiraətinə görə bu qaydaya tabe olmur və açıq-aşkar bir şəkildə oxunur. Çünki ləm (ل) hərfinin üzərində səktə (س) işarəsi var.*

2. Qaf (ق) və kəf (ك) hərfləri. Yəni sukunlu qaf (ق) kəf (ك) hərfinə rast gələrsə, qaf (ق) hərfi oxunmur, kəf (ك) hərfi isə şəddələnir. Misala baxaq:

ق ← ك	أَلَمْ خَلَقْكُمْ
-------	-------------------

Mursəlat, 2

Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində idğam mutəqaribeyn və idğam mutəcəniseyn qaydaları haqda belə yazır:

وَإِنْ يَكُونَا مَخْرَجًا تَقَارَبَا	وَفِي الصِّفَاتِ اخْتَلَفَا يُلْقَبَا
مُتَقَارِبَيْنِ أَوْ يَكُونَا اتَّفَقَا	فِي مَخْرَجٍ دُونَ الصِّفَاتِ حُقُّقَا
بِالْمُتَجَانِسَيْنِ ثُمَّ إِنْ سَكُنَا	أَوَّلُ كُلِّ فَالِصَّغِيرِ سَمَّيْنَا

Əgər iki hərfimizin, yaxın olsa məxrəcləri,
Eybi yox, olsa da fərqli o hərflərin sifətləri,

İdğam mutəqaribeyn qaydasıdır, verim xəbər.
Yox əgər ki, iki hərfin olsa məxrəci bərabər,

Bir-birindən fərqli olsa bu hərflərin, bil, sifəti,
İdğam mutəcəniseyn qaydasıdır, bil, bu qəti.

Ləfzətullah

Ləfzətullah (لفظة الله) dedikdə Qurani-Kərimdə olan Allah (الله) sözünün qalın və ya incə oxunması nəzərdə tutulur. Bildiyimiz kim ləm (ل) hərfi incə hərflərdən sayılır, lakin istisna olaraq Allah (الله) sözündə bu hərf bəzən qalın oxuna bilir.

İndi isə Allah (الله) sözünün qalın oxunma formalarına baxaq. Əgər Allah (الله) sözündən əvvəl fəthə (َ) və ya dammə (ُ) gələrsə, bu zaman Allah (الله) sözündə olan ləm (ل) hərfi qalın oxunar. Məsələn,

Bəqərə surəsinin 20-ci ayəsində keçən إِنْ يَكُنْ اللَّهُ kimi.

Əgər Allah (الله) sözündən əvvəl kəsre (ِ) gələrsə, bu zaman Allah (الله) sözündə olan ləm (ل) hərfi incə oxunar. Misallara baxaq:

دِينِ اللَّهِ ²	بِسْمِ اللَّهِ ¹
----------------------------	-----------------------------

1. Fatiha, 1 2. Ali İmran, 83

Qeyd edək ki, Qurani-Kərimdə keçən Allahummə (اللَّهُمَّ) sözü də bu qaydalara tabe olur. Əgər Allahummə (اللَّهُمَّ) sözündən əvvəl fəthə (َ) və ya dammə (ُ) gələrsə, bu zaman Allahumə (اللَّهُمَّ) sözündə olan ləm (ل) hərfi qalın oxunur. Məsələn, Yunus surəsi 10-cu ayədə keçən اللَّهُمَّ سُبْحَانَكَ kəlməsində olduğu kimi.

Əgər Allahummə (اللَّهُمَّ) sözündən əvvəl kəsre (ِ) gələrsə, bu zaman Allahummə (اللَّهُمَّ) sözündə olan ləm (ل) hərfi incə oxunur. Məsələn, Ali İmran surəsinin 26-cı ayəsində keçən اللَّهُمَّ قُلْ kəlməsində olduğu kimi.

Qalqalə

Bildiyimiz kimi qalqalə (القفلّة) sözünün lüğəvi mənası sıxmaq və ya təzyiq göstərmək kimidir. Bu hərflərimiz قُطِبْ جُ hərfləridir. Yəni qaf (ق), ta (ط), bə (ب), cəm (ج) və dəl (د) hərfləri. Bu hərfləri sukunlu halda tələffüz etdiyimiz zaman əks-səda, təzyiq yaranır. Qalqalə (القفلّة) özü də iki yerə bölünür:

1. **Böyük qalqalə** (القفلّة الكبرى) – Bu beş hərflərimizdən biri, yəni qaf (ق), ta (ط), bə (ب), cəm (ج) və dəl (د) hərflərindən biri sukunlu olaraq – fərqi yoxdur bu sukun əsli və ya əsli olmayan sukun olsun – sözün sonunda gələrsə, bu hərflər təzyiq, əks-səda verilərək oxunur. Bu zaman daha böyük əks-səda yarandığı üçün bu böyük qalqalə adlanır. Misal olaraq İxlas surəsinin ayələrinin sonunda olan dəl (د) hərflərinin oxunmasını göstərmək olar:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ

وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝

Həmçinin Fələq surəsinin ayələrinin sonunda olan hərfləri misal göstərmək olar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ
 شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي
 الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

Qeyd: Əsli sukun sözün özündə, hərfin üzərində olan sukuna deyilir. Yəni bu zaman sukun hərfin üzərində dayandıqda da, oxumağa davam etdikdə də mövcud olur. Məsələn, وَقَدُ. Əsli olmayan sükün isə Qurani-Kərimdə son hərfi fəthə, kəsre, dammə, tənvin kəsre və ya tənvin dammə olan sözün üzərində dayandığımız zaman tələffüzdə əmələ gələn sukundur. Yəni bu zaman sözün əslində sukun olmasa da, vəqf etdiyimiz zaman sükün yaranır. Fatihə surəsindəki ayələrin sonunda olan kəlimələr buna misaldır.

2. **Kiçik qalqalə (الفقلة الصغرى)** – Bu beş hərflərimizdən biri, yəni qaf (ق), ta (ط), bə (ب), çim (ج) və dəl (د) hərflərindən biri sukunlu olaraq sözün ortasında gələrsə, bu hərflər təzyiq, əks-səda verilərək oxunur. Bu zaman daha az əks-səda yarandığı üçün bu kiçik qalqalə adlanır. Məsələn, Nəsr surəsinin ikinci ayəsində keçən يَدْخُلُونَ kəlməsində sukunlu dəl hərfi ortada gəlib və bu zaman da kiçik qalqalə baş verir.

İdğam şəmsiyyə və izhar qəməriyyə

Qurani-Kərimdə əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi müəyyən hərflərdən əvvəl gələrsə oxunur və müəyyən hərflərdən əvvəl gələrsə oxunmur.

1. Əgər əlif-ləm (ال) artiklindən sonra müəyyən olunmuş 14 hərflər gələrsə, bu zaman əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi oxunmaz. Bu hərflərə idğam şəmsiyyə (الإدغام الشمسي) hərfləri deyilir. Məsələn,

Fatihə surəsinin altıncı ayəsində keçən **الصَّٰرِط** kəlməsində əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi oxunmur, çünki **sad** (ص) hərfi şəmsi hərflərindəndir. Həmçinin Fatihə surəsinin üçüncü ayəsində keçən **الرَّحْمٰن** kəlməsinə nəzər salsaq, burada da ləm (ل) hərfinin yazılmasına baxmayaraq oxunmadığının şahidi oluruq, çünki ra (ر) hərfi də şəmsi hərflərdən sayılır. Şəmsi hərflərimiz aşağıdakılardır:

س	ز	ر	ذ	د	ث	ت
ن	ل	ظ	ط	ض	ص	ش

Şəmsi hərfləri əzbərləmək üçün tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində bu hərfləri bir beytə cəm etmişdir və bu beytdə olan 14 sözün baş hərfləri şəmsi hərflərdir:

دَعْ سُوءَ ظَنِّ زُرٍّ شَرِيفاً لِلْكَرَمِ	طِبُّ ثَمَّ صِلْ رُحْمًا تَقْزُ ضِيفُ دَا نِعَمَ
--	--

Bu beytin mənası belədir: *Təmiz ol, qohumluq əlaqəsini saxla ki, uğur qazanasan. Nemət verilmiş kəsə qarşı qonaqpərvər ol. Pis zəndən uzaq dur. Şərəfli insanları ziyarət et ki, hörmətli olasan.*

2. Əgər əlif-ləm (ال) artiklindən sonra müəyyən olunmuş digər 14 hərf gələrsə, bu zaman əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi oxunar. Bu hərflərə isə izhar qəməriyyə (الإظهار القمري) hərfləri deyilir. Məsələn, Ali İmran surəsinin 26-cı ayəsində keçən **الْخَبِيرُ** kəlməsində əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi oxunur, çünki **xa** (خ) hərfi qəməri hərflərdəndir. Həmçinin Həşr surəsinin 23-cü ayəsində keçən **الْمَلِك** kəlməsində əlif-ləm (ال) artiklində olan ləm (ل) hərfi qəməri hərflərdən olan mim (م) hərfindən əvvəl gəldiyi üçün oxunur. Qəməri hərflərimiz aşağıdakılardır:

غ	ع	خ	ح	ج	ب	ا
ي	و	ه	م	ك	ق	ف

Qəməri hərfləri əzbərləmək üçün tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cəmzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində bu hərfləri bir neçə sözdən ibarət cümləyə yerləşdirmişdir:

ابغ حَبَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ

Tərcüməsi isə belədir: “*həcc etməyi arzula və (həcc etdiyən zaman) onun ərkanlarını pozmaqdan qorx*”.

Ra (ر) hərfinin hökmləri

Bildiyimiz kimi Qurani-Kərimdə gələn ra (ر) hərfi bəzən qalın (الرَّفِيعُ) və bəzən də incə (الترقيق) oxunur.

a) Ra (ر) hərfi aşağıdakı hallarda qalın (الرَّفِيعُ) oxunur:

1. Əgər ra (ر) hərfinin hərəkəsi fəthə (◌َ) olarsa. Məsələn, Bəqərə surəsinin 46-cı ayəsində keçən رَّيْم kəlməsində olduğu kimi.

2. Əgər ra (ر) hərfinin hərəkəsi dammə (◌ُ) olarsa. Məsələn, Məryəm surəsinin 17-ci ayəsində keçən رُوحًا kəlməsində olduğu kimi.

3. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (◌ْ) gələrsə və ondan əvvəl gələn hərfin hərəkəsi dammə (◌ُ) olarsa. Məsələn, Əraf surəsinin 6-cı ayəsində keçən أُرْسِلْ kəlməsində və ya Bəqərə surəsinin 249-cu ayəsində keçən غُرْفَةً kəlməsində olduğu kimi.

4. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (◌ْ) gələrsə və ondan əvvəl gələn hərfin hərəkəsi fəthə (◌َ) olarsa. Məsələn, Bəqərə surəsinin 15-ci ayəsində keçən أُرْسَلْنَا kəlməsində olduğu kimi.

5. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (◌ْ) gələrsə və ondan əvvəl gələn hərfin hərəkəsi kəsre (◌ِ) olarsa və ra (ر) hərfindən sonra gələn hərflər qalın hərflərdən biri olarsa. Məsələn, Nəbə surəsinin 21-ci ayəsində keçən مَرَصَادًا kəlməsində olduğu kimi.

6. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (ْ) gələrsə və ondan əvvəl vəsləli həmzə (أ) gələrsə. Məsələn, Ənbiya surəsinin 28-ci ayəsində keçən

كَلِمَتَيْنِ أَرْتَضَىٰ kəlməsində olduğu kimi.

7. Əgər vəqf etdiyimiz zaman sözün sonunda ra (ر) hərfi sukunlu (ْ), ondan əvvəlki hərf də sukunlu və ondan da əvvəlki hərf isə fəthəli (َ) və ya damməli (ُ) gələrsə. Məsələn, Fəcr surəsinin 1-ci ayəsində keçən وَالْفَجْرِ kəlməsində olduğu kimi.

b) Ra (ر) hərfi aşağıdakı hallarda incə (الترقيق) oxunur:

1. Əgər ra (ر) hərfinin hərəkəsi kəsre (ِ) olarsa. Məsələn, Rad surəsinin 26-cı ayəsində keçən أَلْرَزَقَ kəlməsində olduğu kimi.

2. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (ْ) gələrsə və ondan əvvəl gələn hərfin hərəkəsi kəsre (ِ) olarsa. Məsələn, Kəhf surəsinin 107-ci ayəsində keçən أَلْفِرْدَوْسِ kəlməsində olduğu kimi.

3. Vəqf etdiyimiz zaman əgər ra (ر) hərfi sukunlu (ْ) olarsa və ondan əvvəl mədd yə (ي) gələrsə. Məsələn, Bəqərə surəsinin 234-cü ayəsində keçən حَبِيرٌ kəlməsində və ya Bəqərə surəsinin 20-ci ayəsində keçən قَدِيرٌ kəlməsində olduğu kimi.

4. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (ْ), ondan əvvəlki hərf də sukunlu və ondan da əvvəlki hərf isə kəsrelili (ِ) gələrsə. Məsələn, Bəqərə surəsinin 102-ci ayəsində keçən أَلْسَحَرَ kəlməsində olduğu kimi.

Bəzi hallarda isə ra (ر) hərfi həm qalın (التفخيم), həm də incə (الترقيق) oxuna bilər. Bu halları nəzərdən keçirək:

1. Əgər ra (ر) hərfi sukunlu (ْ) olaraq gələrsə və ondan əvvəl gələn hərfin hərəkəsi kəsre (ِ) olarsa və sukunlu ra hərfindən sonra istialə (الاستعلاء) hərflərindən biri gələrsə və onun da hərəkəsi kəsre (ِ) və ya tənvin kəsre (ٍ) olarsa. Şüara surəsinin 63-cü ayəsində

keçən کُلُّ فِرْقٍ kəlməsində olduğu kimi. Qeyd edək ki, bu sözdə vəqf etdiyimiz zaman ra (ر) hərfi qalın formada oxunur.

2.Vəqf etdiyimiz zaman ra (ر) hərfi sukunlaşarsa və ondan əvvəl istialə (الاستعلاء) hərflərindən biri gələrsə və ondan da əvvəlki hərf kəsreli (◌ِ) olarsa. Məsələn, Zuxruf surəsinin 51-ci ayəsində keçən

مَصْرَ kəlməsində olduğu kimi.

Mədd

Mədd (المد) sözünün lüğəti mənası uzatmaq və ya dartmaq deməkdir. İstilahi mənada isə Qurani-Kərimdə olan müəyyən hərflərin iki, dörd, beş və bəzən də altı hərəkə miqdarında uzadılmasına deyilir. Qurani-Kərimdə mədd iki qismə bölünür, əsli və fəri mədd. Tanınmış qiraət alimlərindən olan Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَالْمَدُّ أَصْلِيٌّ وَفَرِيٌّ لَهُ	وَسَمٌّ أَوْ لَا طَبِيعِيًّا وَهُوَ
-------------------------------------	-------------------------------------

Mədd bölünür iki yerə, var əsli mədd, var fəri mədd.

Əsli məddin birincisi, bil, adlanır təbii mədd.

Əsli mədd

Əsli mədd (المد الأصلي) dedikdə sözün kökündən sayılan və uzadılması vacib olan və uzadılmadıqda sözün mənasını dəyişə biləcək mədd nəzərdə tutulur. Məsələn, قَالٍ və قِيلَ sözlərində olduğu

kimi. Əsli mədd aşağıdakı qismlərə bölünür:

- 1) Məddut Tabii
- 2) Məddul İvad
- 3) Məddul Bədəl
- 4) Məddus Sılətus Suğra

Təbii Mədd

Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَلَا يَدُونِهِ الْحُرُوفُ تُجْتَلَبُ	مَالًا تَوَقَّفُ لَهُ عَلَى سَبَبٍ
جَا بَعْدَ مَدٍّ فَالطَّبِيعَى يَكُونُ	بَلْ أَى حَرْفٍ غَيْرُ هَمْزٍ أَوْ سُكُونٍ

Təbii məddin səbəbi, təkcə mədd hərfdən olmalı.

Bu hərflər kökə daxil, sözün əslindən olmalı.

Əgər mədd hərfindən sonra, həmzə və sukunu çıxsaq,

Digər hərflər gələrsə, bil, bu təbii mədd olacaq.

Ərəb dilində üç mədd hərfi var. Bunlar əlif (ا), vav (و) və yə (ي) hərfləridir. Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

حُرُوفُهُ ثَلَاثَةٌ فَعِيهَا	مِنْ لَفْظٍ وَآيٍ وَهِيَ فِي نُوحِيهَا
وَالْكَسْرُ قَبْلَ الْيَاءِ وَقَبْلَ الْوَائِ ضَمٌّ	شَرْطٌ وَفَتْحٌ قَبْلَ أَلْفٍ يُلْتَزَمُ

Mədd hərfinin sayı üçdür, birləşib “vain” sözünə. (وَآيٍ)
Hər üç məddə göstəririk, “nuhihə” sözün nümunə. (نُوحِيهَا)

Dammədən sonra gəlsə vav, fəthədən də sonra əlif,

Kəsradən sonra gəlsə yə, uzadılar həmin hərf.

İndi isə təbii məddin hansı hallarda baş verməsinə baxaq:

- Əgər əlif (ا) sakın halda, yəni heç bir hərəkəsiz və simvolsuz gələrsə və həmin bu əlifdən əvvəl hər hansı bir hərfin hərəkəsi fəthə (َ) olarsa, bu fəthə iki hərəkə miqdarında, yəni təqribən iki saniyə müddətində uzadılır. Məsələn, Bəqərə surəsinin 30-cu ayəsində keçən قَالَ sözündə olduğu kimi.

- Əgər yə (ي) sakin halda, yəni heç bir hərəkəsiz və simvolsuz gələrsə və həmin bu yədən əvvəl hər hansı bir hərfin hərəkəsi kəsre (◌ِ) olarsa, bu kəsre iki hərəkə miqdarında, yəni təqribən iki saniyə müddətində uzadılır. Məsələn, Bəqərə surəsinin 11-ci ayəsində keçən قِيلَ sözündə olduğu kimi.

- Əgər vav (و) sakin halda, yəni heç bir hərəkəsiz və simvolsuz gələrsə və həmin bu vavdan əvvəl hər hansı bir hərfin hərəkəsi dammə (◌ُ) olarsa, bu dammə iki hərəkə miqdarında, yəni təqribən iki saniyə müddətində uzadılır. Məsələn, Fələq surəsinin 1-ci ayəsində keçən أَعُوذُ sözündə olduğu kimi.

Məddul ivad

İvad (العوض) sözünün lüğəti mənası əvəz etmək deməkdir. Qeyd etdiyimiz kimi, sözün son hərfi fəthə, kəsre, dammə, tənvin kəsre və ya tənvin dammə olarsa və biz bu sözlərdə vəqf edəriksə, son hərfdəki bu beş hərəkənin hamısı sukunla əvəz olunacaq. Əgər sözün sonunda tənvin fəthə olarsa və həmin sözün sonunda dayanırıqsa, istər bu dayanma ayənin sonu və ya hər hansı bir kəlmənin sonu olsun, həmin tənvin fəthə mədd hərfi ilə əvəz olunur və iki hərəkə miqdarında uzadılaraq oxunur. Bu qayda məddul ivad qaydasıdır. Misallara nəzər yetirək:

تَوَابًا ³	بَصِيرًا ²	سَمِيعًا ¹
-----------------------	-----------------------	-----------------------

1. Nisə, 58 2. Nisə, 58 3. Nisə, 16

Məddul bədəl

Bədəl (البدل) sözünün lüğəti mənası dəyişdirmək deməkdir. Əgər həməzədən (ء) sonra mədd hərflərindən biri gələrsə, uzatma baş verir və Hafs-an-Asim qiraətinə görə iki hərəkə miqdarında uzadılır.

أَوْتُوا ³	إِيْمَنًا ²	ءَامَنَ ¹
-----------------------	------------------------	----------------------

1. Bəqərə, 13 2. Ali İmran, 173 3. Bəqərə, 101

Fəri mədd

Fəri mədd dedikdə mədd hərflərindən sonra sukun və ya həmzə gəlməsi səbəbilə yaranan mədd nəzərdə tutulur. Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

سَبَبٌ كَهَمْزٍ أَوْ سُكُونٍ مُّسْجَلًا	وَالْآخِرُ الْفَرَعِيُّ مَوْقُوفٌ عَلَيَّ
---	---

İkinci mədd fəri mədddir, belədir səbəbi onun -
Gələrsə mədd hərfdən sonra həmzə və yaxud da sukun.

Bu uzatma dörd, beş və bəzən də altı hərəkə miqdarında uzadılır. Fəri mədd (المد الفرعي) bir neçə yerə bölünür:

- 1) Məddul muttəsıl (المد المتصل)
- 2) Məddul munfəsıl (المد المنفصل)
- 3) Məddul aridu lissukun (المد العارض للسكون)
- 4) Məddul ləzım (المد اللازم)
- 5) Məddul lin (المد اللين)
- 6) Məddus sılətil kubra (المد الصلة الكبرى)

Məddul muttəsıl

Muttəsıl (المتصل) sözünün mənası bitişik deməkdir. Əgər mədd hərflərindən sonra həmzə (ء) gələrsə və həmin bu həmzə mədd hərfi ilə eyni sözdə gələrsə, həmin uzatma dörd, beş və bəzən də altı hərəkə miqdarında uzadılır. Məsələn:

جَاءَ ³	سُوءَ ²	شَاءَ ¹
--------------------	--------------------	--------------------

1. Bəqərə, 20 2. Ali İmran, 174 3. Nəsr, 1

تحفة الاطفال Tuhfətul Ətfal Suleyman əl-Cənzuri özünün məşhur (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَلَمْ د أَحْكَامٌ ثَلَاثَةٌ تَدُومُ	وَهِيَ الْوُجُوبُ وَالْجَوَازُ وَاللَزُومُ
فَوَاجِبٌ إِنْ جَاءَ هَمْزٌ بَعْدَ مَدٍّ	فِي كَلِمَةٍ وَذَا بِمُتَّصِلٍ يُعَدُّ

Təcvidin ehkamlarında fəri məddin üç hökmü var.
O ya caiz və ya lazım və yaxud da vacib olar.

Məddən sonra gələn həmzə, daxilə sözün kökünə,
Adlanır məddul muttasıl, düşərək vacib hökmünə.

Məddul munfəsıl

Munfəsıl (المنفصل) sözünün mənası ayrı-ayrı, bitişməyən deməkdir. Əgər mədd hərflərindən sonra həmzə (ء) gələrsə və həmin bu həmzə mədd hərfi ilə ayrı-ayrı sözlərdə olarsa, həmin uzatma dörd, beş və bəzən də altı hərəkə miqdarında uzadılır. Məddul munfəsılın hökmü caizdir, yəni iki hərəkə miqdarında da uzadıla bilər.

يَتَأَيُّهَا ¹	وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ ²
---------------------------	--------------------------------------

1. İnfitar, 6 2. Nur, 31

Qeyd: Məddul munfəsıl qaydasında həmzə (ء) əksər hallarda əliflə, yəni *dayaqla* gəlir.

Suleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَجَائِزٌ مَدٌّ وَقَصْرٌ إِنْ فُصِّلَ	كُلُّ بِكَلِمَةٍ وَهَذَا الْمُتَّفَصِّلُ
---------------------------------------	--

Məddən sonra gəlsə həmzə, fərqli olarsa kəlmələr,
Munfasıldır; iki, həm dörd hərəkə uzana bilər.

Məddul aridu lissukun

Aridu lissukun (العارض للسكون) “əslı olmayan sukuna görə ortaya çıxan” kimi tərcümə olunur. Bildiyimiz kimi sözün son hərfi fəthə, kəsre, dammə, tənvin kəsre və ya tənvin dammə olarsa və biz bu sözlərdə vəqf edəriksə, son hərfdəki bu beş hərəkənin hamısı sukunla əvəz olunacaq. Bu cür sukuna əslı olmayan, müvəqqəti olan sukun deyilir. Çünki sukun yalnız vəqf zamanı meydana çıxır və sözün üzərində vəqf edilməzsə, son hərf hərəkə ilə oxunacaq. Əgər hər hansı bir sözün sonunda vəqf etsək və həmin sözün sonundakı hərfdən əvvəl hər hansı bir mədd hərfi gəlsə, bu zaman məddul aridu lissukun qaydası baş verər. Bu qaydaya görə sözün sonu iki, dörd və ya altı hərəkə miqdarında uzadılar. Misallara nəzər salaq:

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ²	الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ¹
---	--

1. Fatiha, 1 2. Bəqərə, 5

Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir surəni oxuyan zaman bu surədə məddul aridu lissukun qaydası baş verərsə, bu zaman hər ayənin sonunu müxtəlif uzatmalarla (yəni birini dörd, birini altı və s.) oxumaq bəyənilmir. Əgər surə əvvəldən altı hərəkə uzatma ilə oxunubsa, sona qədər bu altı hərəkə uzatma ilə oxunmalıdır.

Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

وَقَفًّا كَتَعْلَمُونَ نَسْتَعِينُ	وَمِثْلُ ذَا إِنْ عَرَضَ السُّكُونُ
------------------------------------	-------------------------------------

Məddən sonrakı hərəkə, vəqfdə dönüb olsa sukun,
Qayda arid lissukundur, misal nəstəin, tələmun.

Məddul ləzim

Ləzim (اللازم) sözünün lüğəti mənası lazım olan, vacib olan, ayrılmaz anlamına gəlir. İstilahı mənada isə mədd hərfindən sonra sukun (◌ْ) və ya şəddə (◌ّ) gələrsə, bu zaman mədd hərfinin altı hərəkə miqdarında uzadılmasına deyilir. Məddul ləzimin ən bariz nümunələrindən biri fatihə surəsinin 7-ci ayəsində keçən وَلَا الضَّالِّينَ

kəlməsidir. Məddul ləzim iki yerə bölünür: məddul ləzim kəlimiyyun və məddul ləzim hərfiyyun. Məddul ləzim kəlimiyyun və məddul ləzim hərfiyyun hər biri də öz növbəsində iki yerə bölünür: məddul ləzim kəlimiyyun musəqqal və məddul ləzim kəlimiyyun muxəffəf, məddul ləzim hərfiyyun musəqqal və məddul ləzim hərfiyyun muxəffəf. Dörd qaydanın hər birini daha geniş nəzərdən keçirək:

1. Məddul ləzim kəlimiyyun musəqqal (المد اللازم الكلمى المتقلى) – mədd hərfindən sonra hər hansı bir kəlmədə şəddə (◌ّ) gəldiyi zaman baş verən və altı hərəkə miqdarında olan uzatmadır. Misallara nəzər yetirək:

مَا الْحَاقَّةُ ³	الْحَاقَّةُ ¹	وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ²	وَلَا الضَّالِّينَ ¹
------------------------------	--------------------------	---	---------------------------------

1. Fatiha, 7 2. Duha, 7 3. Haqqa, 1-2

2. Məddul ləzim kəlimiyyun muxəffəf (المد اللازم الكلمى المخفف) – mədd hərfindən sonra hər hansı bir kəlmədə sukun (◌ْ) gəldiyi zaman baş verən və altı hərəkə miqdarında olan uzatmadır. Qurani-Kərimdə məddul ləzim kəlimiyyun muxəffəfin misalı yalnız Yunis surəsinin 51 və 91-ci ayələrində keçən ءَالَيْنَ kəlməsidir.

3. Məddul ləzim hərfiyyun musəqqal (المد اللازم الحرفى المتقلى) - Bu qaydamız Qurani-Kərimdə keçən “huruful muqatta” – kəsilmiş hərflər adlanan hərflərə aiddir. Əgər bu hərflər şəddələnərsə və bir-birinə idgəm olunarsa, burada məddul ləzim hərfiyyun musəqqal qaydası baş verir. Məsələn:

طسّم	آمر
------	-----

1. Bəqərə, 1 2. Qasas, 1

Muqatta hərflərinin sayı 14-dür və 29 surənin əvvəlində keçir. Bu hərflərimiz aşağıdakılardır:

ع	ط	ص	س	ر	ح	ا
ي	ه	ن	م	ل	ك	ق

Bu hərflər özləri də üç qismə bölünür:

1. Heç uzadılmayan hərflər - əlif (ا).
2. İki hərəkə miqdarında uzadılan hərflər – [hə] (ح), ra (ر), ta (ط), hə (ه), ya (ي). Tanınmış qiraət alimi Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal تحفة الاطفال (Uşaqlara hədiyyə) əsərində bu hərfləri حَيُّ طَهُر sözündə birləşdirib.
3. Altı hərəkə miqdarında uzadılan hərflər – sin (س), sad (ص), [ayn] (ع), qaf (ق), kəf (ك), ləm (ل), mim (م), nun (ن). Bu hərfləri yadda saxlamaq üçün نَقَصَ عَسَلَكُمْ kəlməsini yadda saxlamaq lazımdır.

Qeyd edək ki, muqatta hərflərinin yalnız adı oxunur. 29 surənin əvvəlində gəlməsinə baxmayaraq bu birləşmələrin sayı 14-dür. Huruful muqatta ilə başlayan surələrimiz aşağıdakılardır:

1. آمر - Bəqərə, Ali İmran, Ənkəbut, Rum, Loğman, Səcdə.
2. لَمَصَ - Əraf.
3. الر - Yunus, Hud, Yusuf, İbrahim, Hicr.
4. المر - Rad.
5. كَهَيَعَصَ - Məryəm.
6. طه - Ta-hə.

7. طسّم - Şüəra, Qasas.

8. طسّ - Nəml.

9. يسّ - Ya-sin.

10. صّ - Sad.

11. حمّ - Ğafir, Fussilət, Zuxruf, Duxan, Xaşiyyə, Əhqaf, Şura 1.

12. عسّق - Şura 2.

13. قّ - Qaf.

14. نّ - Qələm.

4. Məddul ləzim hərfiyyun muxəffəf (المد اللازم الحرفي المخفف) – heç bir şəddə olmadan, idğam olunmadan muqatta hərflərində baş verən uzatmadır. Məsələn:

يسّ ¹	المرّ ²	نّ ³	قّ ⁴
------------------	--------------------	-----------------	-----------------

1. Ya-sin, 1 2. Hud, 1 3. Qaf, 1 4. Qələm, 1

تحفة الاطفال Süleyman əl-Cənzuri özünün məşhur Tuhfətul Ətfal (Uşaqlara hədiyyə) əsərində belə yazır:

أَقْسَامُ لَازِمٍ لَدَيْهِمْ أَرْبَعَةٌ	وَتِلْكَ كَلِمِي وَحَرْفِي مَعَهُ
كِلَاهُمَا مُحَقَّقٌ مُثَقَّلٌ	فَهَذِهِ أَرْبَعَةٌ تُفَصِّلُ

Bölmüş alimlərimiz məddul ləzimi dörd yerə.
Qayda aid ola bilər həm hərfə, həm sözlərə.

Məddul ləzim həm muxəffəf, həm musəqqal ola bilər.
Biraz səbr et, aşağıda hər biri izah edilir.

مَخَفَّ كُلُّ إِذَا لَمْ يُدْغَمَا	كِلَاهُمَا مُتَقَلِّ إِنْ أَدْغَمَا
وَجُودُهُ وَفِي ثَمَانٍ انْحَصَرَ	وَاللَّزِمُ الْحَرْفِيُّ أَوَّلُ السُّورِ
وَعَيْنُ ذُو وَجْهَيْنِ وَالطُّولُ أَخَصُّ	يَجْمَعُهَا حُرُوفُ كَمْ عَسَلْ نَقْصُ
فَمُدُّهُ مَدًّا طَبِيعِيًّا أَلِفُ	وَمَا سِوَى الْحَرْفِ الثَّلَاثِي لَا أَلِفُ
فِي لَفْظِ حَيِّ طَاهِرٍ قَدْ انْحَصَرَ	وَذَلِكَ أَيْضًا فِي فَوَاتِحِ السُّورِ
صِلُهُ سُحَيْرًا مَنْ قَطَعَكَ ذَا اشْتَهَرَ	وَيَجْمَعُ الْفَوَاتِحَ الْأَرْبَعُ عَشَرَ

Kəlmələr və ya hərflər musəqqaldır, olsa idğam.
Əgər idğam olunmazsa, muxəffəfdir, bil, bu məqam.

Məddul ləzimu hərfiyyun gələr surənin önündə.
Bunlar hərfu muqəttadır, onların da səkkizində,

Mədd olar altı hərəkə; yadda saxlamaqçün əsas,
Bu cümləni sən əzbərlə, cümləmiz – kəm asəl nəqas. (كَمْ عَسَلْ نَقْصُ)

[Ayn] hərfində ixtilaf var, uzanmır əlif heç zaman.
İki hərəkə uzanır, hərflərdən yerdə qalan.

Həmin hərflər də gəlir, surələrin əvvəlində.
Bu hərflər də birləşibdir, həyyun tahirin sözündə. (حَيِّ طَاهِرٍ)

Alimlər əzbərləməkçün, bu hərflərin on dördün də
Cəm edib, “silhu suhəyran, mən qatəkə” cümləsində.
(صِلُهُ سُحَيْرًا مَنْ قَطَعَكَ)

Məddul lin

Lin (اللين) sözünün hərfi mənası dartmaq deməkdir. İstilahi mənada Qurani-Kərimdə hər hansı bir kəlmənin sonuncu hərfindən əvvəl sukunlu vav (و) və ya sukunlu yə (ي) hərfləri gəldikdə və onlardan da əvvəl fəthə (َ) gəldiyi zaman vav (و) və yə (ي) hərflərinin iki, dörd və ya altı hərəkə miqdarında uzadılmasına deyilir. Qeyd edək ki, bu qayda yalnız həmin kəlmədə vəqf edildiyi zaman tətbiq olunur. Məsələn:

مِنْ خَوْفٍ ²	لَا يَلْفِ قُرَيْشٍ ¹
--------------------------	----------------------------------

1. Qureys, 1 2. Qureys, 4

Məddus sılə

Sılə (الصلة) sözünün lüğəti mənası bağlantı, əlaqə qurmaq mənasına gəlir. Qurani-Kərimdə sılə, ərəb dilində həud-damir adlanan, kəlmənin sonunda gələn, III şəxsin təkində olub kişi cinsini bildirən əvəzliyə deyilir. Məsələn, هُوَ kəlməsində olduğu kimi.

Bilmək lazımdır ki, məddus sılə qaydası kəlmənin üzərində vəqf edilmədiyi halda baş verir. Məddus sılə iki yerə bölünür:

1. Sılətus suğra (الصلة الصغرى) – Əgər həud-damirdən əvvəl hərəkəli hərf gələrsə və həud-damirdən sonra gələn sözün əvvəli də hərəkəli olarsa, bu zaman həud-damir iki hərəkə miqdarında uzadılır. Misallara nəzər salaq:

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ ³	لِرَبِّهِ ²	فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ ¹
--	------------------------	----------------------------------

1. Bəqərə, 97 2. Adiyat, 6 3. Bəqərə, 255

Qurani-Kərimdə əgər bu uzatma damməni uzadarsa, kiçik vav işarəsi (و), kəsreni uzadarsa, bu zaman ox işarəsinə bənzər işarə (ـ) qoyulur.

Əgər həud-damirdən sonra əlif-ləm (ال) artıqlı gələrsə, bu zaman həud-damir uzadılmır. Məsələn:

إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ²	لَهُ الْمُلْكُ ¹
----------------------------------	-----------------------------

1. Bəqərə, 247 2. Gəfir, 3

Əgər həud-damirdən əvvəl sakin gəlsə və həud-damirdən sonra hər hansı bir hərfin hərəkəsi olarsa, bu zaman həud-damir uzadılır. Məsələn:

فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Bəqərə, 2

Qeyd: *Hafs-an-Asim qiraətində istisna olaraq Furqan surəsinin 69-cu ayəsində həud-damir iki hərəkəyə uzadılır.*

فِيهِ مَهَانًا

Qurani-Kərimdə dörd yer var ki, məddus sılə qaydasına əməl olunmur:

فَالْقَهَّ إِلَيْهِمْ ⁴	أَرْجِهْ وَأَخَاهُ ³	فِيهِ مَهَانًا ²	يَرْضَهُ لَكُمْ ¹
------------------------------------	---------------------------------	-----------------------------	------------------------------

1. Zumər, 7 2. Furqan, 69 3. Əraf, 111 4. Nəml, 28

1. Zumər surəsinin 7-ci ayəsində həud-damirdən əvvəl və sonra da hərəkə gəlməsinə baxmayaraq, Hafs-an-Asim qiraətinə görə istisna olaraq uzadılır.

2. Furqan surəsinin 69-cu ayəsində həud-damirdən əvvə sakin və sonra isə hərəkəli hərflər gəlməsinə baxmayaraq, Hafs-an-Asim qiraətinə görə istisna olaraq iki hərəkə miqdarında uzadılır.

3. Əraf surəsinin 111-ci ayəsində həud-damir sukunlu gəldiyi üçün uzadılır.

4. Nəml surəsinin 28-ci ayəsində həud-damir sukunlu gəldiyi üçün uzadılır.

2. Sılətul kubra (الصلة الكبرى) – Əgər həud-damirdən sonra həmmə (ء) gəlsə, bu zaman həmmə sılə məddul munfəsılın hökmünü götürəcək. Yəni iki, dörd və ya beş hərəkə miqdarında uzada bilərik. Qurani-Kərimdə bu qaydanı bildirmək üçün kiçik vav üzərində mədd işarəsi (◌ِ) istifadə olunur. Məsələn:

مَا لَهُ أَخْلَدَهُ ²	لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ¹
----------------------------------	--

1. Vaqio, 79 2. Huməzo, 3

Vəsləli həmzə

Vəslə (الوصل) sözünün lüğəti mənası birləşdirmək deməkdir. Əgər Qurani-Kərimdə əlif hərfi üzərində vəslə işarəsi (ʾ) ilə gələrsə, bu vəslə iki sözün arasını birləşdirir. Bu zaman əlif hərfi oxunmur. Məsələn:

يَقْوَمِ ادَّخُلُوا

Maidə, 21

Bəzən Qurani-Kərimdə vəsləli həmzə feillərdə gəlir və sözün birinci hərəkəsi olmur. Belə feillər əmr formasını bildirərək ya kəsre, ya da dammə ilə oxunur. Bu zaman feildəki vəsləli həmzənin kəsre və ya dammə ilə oxunmasını bilmək üçün həmin sözün ikinci hərfinin (vəsləli həmzəni saymasaq) hərəkəsinə baxırıq. Əgər fəthə və ya kəsredirsə, vəsləli həmzə kəsre ilə, dammədirsə, o zaman dammə ilə oxunur. Məsələn:

أَصْرِبْ ³	أَفْتَحْ ²	أَنْصُرْنَا ¹
-----------------------	-----------------------	--------------------------

1. Bəqərə, 250 2. Əraf, 89 3. Bəqərə, 60

Əgər tənvinlərdən sonra vəsləli həmzə və ya əlif-ləm artıqlı gələrsə, bu zaman Hafs-an-Asim qiraətinə görə özümüzədən kəsre artırırıq. Məsələn:

يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ

Qiyamə, 30

Səktə

Səktə sözünün lüğəti mənası sakit olmaq, nəfəsi tutmaq kimidir. İstilahı mənada Qurani-Kərim oxuyan zaman müəyyən olunmuş yerlərdə, sözün sonunda nəfəsi saxlayaraq dayanmağa deyilir. Səktənin vəqfdən fərqi odur ki, hər hansı bir ayənin sonunda vəqf etdiyimiz zaman nəfəs alıb verməliyik, səktə qaydasında isə mütləq nəfəsi tutmaq lazımdır. Səktə qiraətlərə görə fərqlənir. Hafs-an-Asim qiraətinə görə səktə dörd yerdədir:

كَلَّا بَلْ ⁴	وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ³	مِنْ مَّرْقَدِنَا ²	عِوَجًا ¹
--------------------------	---------------------------------	--------------------------------	----------------------

1. Kəhf, 1 2. Ya-sin, 52 3. Qiyamə, 27 4. Mutaəffifin, 14

Qurani-Kərimdə səktə kiçik sin (س) işarəsi ilə göstərilir.

Qeyd: *Haqqa surəsinin 28-29-cu ayələrində də səktə işarəsi vardır. Lakin bu işarədə 28-ci ayənin sonu ilə 29-cu ayənin əvvəlini idğam etmək də olar, həmçinin səktəyə əməl edərək və ya əməl etmədən də oxumaq olar:*

مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ

Vəqflər

Qurani-Kərimdə bir sıra işarə və simvollar var ki, bunlara rast gəldiyində bəzi yerlərdə dayanmaq vacibdir, bəzi yerlərdə keçmək vacibdir və bəzilərində isə keçmək və ya dayanmaq hətta haram səviyyəsində olur. Bu əlamət və simvollarla tanış olaq:

1. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində kiçik mim (◌ِ) işarəsi gələrsə, burada mütləq bir şəkildə dayanmaq lazımdır. Çünki dayanmasaq,

mənalar bir-birinə qarışar. Lakin diqqət etmək lazımdır ki, bu mim iqləb qaydasını bildirən kiçik mimlə (◌◌) qarışdırılmasın.

قَوْلُهُمْ

Ya-sin, 76

2. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində kiçik ləm-əlif (◌◌) gələrsə, burada dayanmaq olmaz, mütləq keçmək lazımdır.

وَصَدَّقَ بِهِ

Zumər, 33

3. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində kiçik cim (◌◌) gələrsə, bu halda dayanmaq da olar, keçmək də, lakin dayanmaq daha əfzəldir.

يَلْحَقُوا بِهِمْ

Cümə, 3

4. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində sılə (◌◌) işarəsi gələrsə, bu halda dayanmaq da olar, keçmək də, lakin keçmək daha əfzəldir.

إِلَيْكَ

Zuxruf, 43

5. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində qılə (◌◌) işarəsi gələrsə, bu halda dayanmaq daha əfzəldir.

أَنْعَمَكُمْ

Ta-hə, 54

6. Əgər ayədəki kəlmənin üzərində iki üç nöqtə işarələri gələrsə, bu halda birincidə dayanıb ikincidə keçmək və ya birincidə keçib ikincidə dayanmaq və ya bu işarələrə əməl etməmək də olar:

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Bəqərə, 2

İstisnalar

Qurani-Kərimdə Hafs-an-Asim qiraətinə görə olan bəzi istisna və qeydlərə nəzər salaq:

1. Əgər Qurani-Kərimdə hər hansı bir ayənin və ya sözün sonu hərəkəsindən asılı olmayaraq tə mərbutə (ة) ilə bitərsə, həmin tə mərbutənin üzərində vəqf etdiyimiz zaman oxunuşda həmin tə mərbutə (ة) hə (ه) hərfi ilə əvəz olunur.

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ¹	مَا الْقَارِعَةُ ² الْقَارِعَةُ ¹
--	---

1. Qiyamə, 1 2. Qariə, 1-2

2. Əgər ayənin sonu tə məbsutə (ت) ilə bitərsə, istər üzərində vəqf edilsin, istərsə də vəqf edilməsin, eyni cür oxunur.

حُشِرَتْ ¹	زُوجَتْ ²
-----------------------	----------------------

1. Təkvir, 5 2. Təkvir, 7

3. Hərflu mətruk – Əgər Qurani-Kərimdə sad (ص) hərfinin üzərində kiçik sin (س) hərfi gələrsə, bu zaman sad (ص) hərfinin sin (س) hərfi kimi oxunması daha yaxşıdır. Əgər kiçik sin (س) hərfi Sad (ص) hərfinin altında gələrsə, bu zaman sad hərfi kimi oxunması daha yaxşıdır. Qurani-Kərimdə belə sin hərfləri üç yerdə gəlir:

هَمْ الْمُصِيطِرُونَ ³	بَصْطَةٌ ²	وَيَبْصُطُ ¹
-----------------------------------	-----------------------	-------------------------

1. Bəqərə, 245 2. Əraf, 69 3. Tur, 37

4. İmələ – lüğəti mənası meyl etmək deməkdir. Hafs-an-Asim qiraətinə görə imələ yalnız bir yerdə, Hud surəsinin 41-ci ayəsində “ra” səsinin “re” səsi ilə əvəz olunmasına deyilir. Və bunu bildirmək üçün ra hərfinin altında romba bənzər işarə (ر) qoyulur.

بِسْمِ اللَّهِ مَجْرُلَهَا

Hud, 41

5. İşmam – Yusif surəsinin 11-ci ayəsində تَأْمَنَّا kəlməsinin üzərində romba bənzər işarə var. Bu zaman mim (م) hərfinin tələffüzü zamanı dodaqlar önə tərəf getməlidir.

6. Həmzətul musəhhələ və ya təşil – Fussilət surəsinin 44-cü ayəsində ءَءِجْمِي kəlməsində iki həmzə ard-arda gəldiyindən burada asanlaşdırma qaydası tətbiq olunur. Yəni həmzələrdən birinin üzərindən yumşaqcasına keçilərək oxunur.

7. Qurani-Kərimdə əlif hərfi üzərində sukun işarəsi ilə gəlidiyi zaman əlif ümumiyyətlə oxunmur. Belə əliflər Qurani-Kərimdə 7 kəlmədə gəlir və bəzən onlara əlifətu-səbə (الألفات السبعة), yeddi əlif də deyilir. Bu kəlmələr aşağıdakılardır:

- 1) أَنَا sözləri - Kafırun surəsinin 4-cü ayəsində də olan أَنَا sözü kimi.
- 2) لَكِنَّا - Kəhf surəsinin 38-ci ayəsində keçən لَكِنَّا sözü.
- 3) الظُّنُونَا - Əhzab surəsinin 10-cu ayəsində keçən الظُّنُونَا sözü.

- 4) الرَّسُولَ - Əhzab surəsinin 66-cı ayəsində keçən sözü.
- 5) السَّبِيلَ - Əhzab surəsinin 67-ci ayəsində keçən sözü.
- 6) قَوَارِيرًا - İnsan surəsinin 15-ci ayəsində keçən sözü.
- 7) سَلَسِلًا - İnsan surəsinin 4-ci ayəsində keçən sözü.

Qurani-Kərimdə olan bəzi terminlər

Cüz – 20 səhifədən ibarət olan səhifə toplumu. Qurani-Kərim 30 cüzdən ibarətdir.

Hizb – 10 səhifədən bir qoyulan işarə ﴿. Qurani-Kərimdə təxminən 60-a yaxın hizb vardır.

***Qeyd:** Bu layihə Qurani-Kərimin on növ qiraətindən (oxunuşundan) biri olan və ən məşhurlarından sayılan Hafs-an-Asim qiraəti əsasında hazırlanmışdır.*

Onu da qeyd edək ki, əlinizdəki kitab daima Uca Allaha möhtac olan insan əməyinin bəhrəsidir və buna görə də xətaların olması labüddür. Hər hansı bir xəta ilə üzləşdikdə və ya mövzu ilə bağlı daha maraqlı təklif irəli sürmək istədikdə, turabov@gulf.az elektron ünvanına yazmanızı xahiş edirik.

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 20 evenly spaced horizontal blue or grey lines across the entire width of the page, typical of notebook paper. There are no margins, text, or other markings present.

